AANTEKENINGEN EN OPMERKINGEN OVER DEN ZOOGENAAMDEN AMBONSCHEN MOORD.

DOOR

Dr. W. PH. COOLHAAS.

I.

Opvallend talrijk zijn in de geschiedenis der Oost-Indische Compagnie strafprocessen, die, ook buiten den kleinen kring der direct betrokkenen en hunne bekenden, sterk de aandacht trokken. Vele van deze rechtszaken zijn zelfs thans nog bekend aan personen, wier kennis van de koloniale geschiedenis overigens slechts oppervlakkig is en die aan Nederlandsche parallellen uit denzelfden tijd enkel de processen tegen Oldenbarnevelt en de zijnen, tegen de daders van den aanslag op prins Maurits en tegen Cornelis de Witt zouden kunnen noemen. Gewoonlijk — en dit is, gezien de veranderde rechtsopvattingen zeer begrijpelijk — bevredigt de afloop dier processen ons rechtsgevoel maar zeer weinig; opmerkelijk is echter, dat ook tijdgenooten, vaak de besten onder hen, in deze gevallen op den afloop van het geding heel wat hadden aan te merken. Om slechts eenige voorbeelden te noemen: algemeen bekend zijn thans nog de onmenselijke bestraffing der Bandasche orangkaja's en de afkeuring daarvan door den commandeur Artus Gijsels (1621)¹⁾, het zielige geval van Saartje Specx en haar amant Pieter Cortenhoeff en de afwijzende houding van den lateren gouverneur-generaal van Diemen ten aanzien van het tegen hen uitgesproken vonnis (1629)²⁾, de twijfelachtige zaak van Pieter Erberfelt en de „waarschijnlijk weinig fraaie” rol, die de G.-G. Zwaardekroon daarbij speelde (1721)³⁾, de

¹⁾ Dr. H. T. Colenbrander: Jan Pietersz. Coen, dl. VI, p. 240—242; Mr. I. A. van der Chijs: De Vestiging van het Nederlandsche Gezag over de Banda-eilanden, p. 153, 157—160.

²⁾ Colenbrander, t.a.p., dl. V, p. 751, dl. VI, p. 428.

³⁾ De Roo in Tijdschr. Bat. Genootschap, dl. XV, 1866, p. 362 vlg.; Dr. F. de Haan, Priangan, dl. I, p. 112*, 210, 211, dl. III, p. 472, 476; en Rouffaer in Enc. v. Nederl. Indië in voce Erberfelt.

beestachtige gerechtelijke moorden, die de psychopaat Pieter Vuyst als gouverneur van Ceylon daar liet plegen en 's mans eigen veroordeeling (1730—32)⁴⁾, de terugroeping van den G.-G. Durven en het laten traineeren, eigenlijk vrijwel negeeren, van diens pogingen tot rechtsherstel (1731—1740)⁵⁾, de dramatische gebeurtenissen, die men met den naam „Chineezenmoord” pleegt aan te duiden en het er mee samenhangende, sleepende en na bijna tien jaren aanhouding met zijn overlijden eindigende, proces van den G.-G. Valckenier (1740-1751)⁶⁾. En hier worden slechts enkele der allerbekendste strafzaken opgesomd; verdiept men zich iets meer in de compagnies-geschiedenis, dan stuit men telkens en telkens weer op crimineele processen van bedenkelijken aard; hun aantal is legio geweest⁷⁾. Is het mogelijk hiervan een verklaring te geven?

Prof. van Kan vestigt er in zijn artikel „Het Rechtsgeleerd Bedrijf in de Buitencomptoiren”⁸⁾ de aandacht op, dat dáár slechts bij uitzondering een rechtsgeleerde was te vinden; de rechtspraak moest er door leeken worden uitgeoefend en dat terwijl een jurist al de grootste moeite had om een weg te vinden in den doolhof der bepalingen. Maar ook te Batavia was en bleef het aantal rechtsgeleerden gering: dat in de schepensbank slechts weinig juristen zaten, is begrijpelijk en niet onjuist, de taak van dit lichaam lag goeddeels op ander dan rechterlijk terrein⁹⁾, maar wel is typeerend voor den toestand, dat zelfs voor den Raad van Justitie, het hoogste rechtscollege in den lande, in 1650 nog diende te worden voorgeschreven dat het wenschelijk was „dat de bekwaamste onder den raad eenige jaren” „noo-

⁴⁾ De belangwekkende verhandeling, die Dr. E. C. Godeé Molsbergen hieraan wijdt in dl. IV van Dr. F. W. Stapel's „groote” Geschiedenis van Nederl. Indië, ware m.i. beter als afzonderlijk artikel uitgegeven; de aangelegenheid was voor de toestanden onder de Cie. gelukkig niet zoo typeerend, dat ze zooveel ruimte in een algemeen werk over *Nederlandsch Indië* verdient. Vgl. ook Dr. F. de Haan, *Oud Batavia I*, p. 144 (1e uitgave), waar blijkt, dat Vuyst er stellig op rekende gegratieerd te worden. Zijn de verantwoordelijken voor het op Ceylon gebeurde niet de personen, die een zoo gevaarlijken gek, in stede van hem als zoodanig te laten verplegen, een gewichtig en zeer zelfstandig ambt opdroegen?

⁵⁾ A. K. A. Gijsberti *Hodenpijl* in deze Bijdragen, dl. 73, p. 178 vlg.

⁶⁾ Dr. J. Vermeulen: *De Chineezen te Batavia en de troebelen van 1740*, en *Enc. Ned. Indië i.v. Valckenier*.

⁷⁾ Vgl. bijv. Mr. J. van Kan: *Uit de Rechtsgeschiedenis der Compagnie en Dr. F. W. Stapel's artikelenreeks: Bijdragen tot de Geschiedenis der Rechtspraak bij de Vereenigde Oostindische Compagnie* in deze Bijdragen, dl. 89 en 90.

⁸⁾ *Tijdschr. Bat. Gen.* LXXIV, 1934, p. 1 vlg.

⁹⁾ De Haan gaat toch wel iets te ver, wanneer hij *Oud Batavia*, § 1482, zegt dat „de meeste leden niet de minste rechtskennis” hadden, al zij hem toegegeven dat „in den aanvang (wij er) ontmoeten, die hun naam niet konden teekenen.”

dig dienen te continueren, om kennis van zaken te krijgen en door onkunde geen groote abuizen te vergaan" ¹⁰⁾, en dat de leden „van de kapabelste, bejaarde ministers, die goed van leven zijn, de justitie liefhebben om de boozen te straffen en de vromen te beschermen" moesten zijn ¹¹⁾! Eerst in 1742 werd bepaald, dat de leden van den Raad, de advocaat fiscaal en diens substituut allen doctor utriusque juris dienden te zijn.

En wat voor juristen kreeg de Compagnie dan vaak nog uitgestuurd! Natuurlijk, er waren onder hen ook bekwame en eerlijke lieden, maar de Real's, Maetsuycker's, Pruys'en bleven in de minderheid; men had nu eenmaal genoeg te nemen met wat zich aan juristen voor den Indischen dienst aanmeldde en dat waren veelal de besten niet. Ware het nog maar bij onbekwaamheid alleen gebleven! Veel erger was het voorkomen van verlopenen sujetten en van lieden, die, enkel en alleen pecunia causa naar den Oost getrokken, niet kieskeurig waren in de middelen om hun doel te bereiken. Één enkel voorbeeld en wel uit den eersten tijd — in de 18e eeuw werd het in dit opzicht eerder erger dan beter —: van den advocaat fiscaal mr. Anthony van den Heuvel zeide de Hooge Regeering in 1633, dat hij „vele menschelycke defecten ende impertinentien subject is"; evenals Coen's zwager, de bewindhebbers zoon dr. Pieter Vlack, President van den Raad van Justitie en als zoodanig e.o. Raad van Indië, schonk hij meer aandacht aan zijn aandeel in de boeten en confiscatiën dan aan het oefenen van gerechtigheid ¹²⁾. Wanneer volgens de Haan ¹³⁾ in 1794 Commissarissen-Generaal verzekeren, dat zelfs in den Raad van Justitie een leek niet zelden beter voldeed dan een beroepsjurist (dus leeken kwamen daar ook na 1742 nog voor!) „met eene dikwijls voor geld gekogte bulle", dan denke men echter vooral niet, dat ze op de den juristen vaak, en soms terecht, verweten onmaatschappelijkheid, op het beschouwen van den mensch en zijn feilen vanuit den hoek der rechtsboeken alleen en niet vanuit het maatschappelijke leven doelden. De reden van dezen uitval lag hierin, dat in de nadagen der 18e eeuw de Raadsjuristen zich verstoutten een houding van onafhankelijkheid aan te nemen tegenover de Hooge

¹⁰⁾ Generale Instructie van 1650 in Mr. P. Myer's editie op p. 112.

¹¹⁾ *ibid.* p. 108: G. C. de Klerck de Reus, *Geschichtlicher Überblick der administrativen, rechtlichen und finanziellen Entwicklung der V. O. I. C.*, geeft p. 148 eenige voorbeelden van het gebrek aan voor het rechtersambt in aanmerking komende personen.

¹²⁾ Stapel in deze Bijd., dl. 90, p. 89—90.

¹³⁾ Oud Batavia, § 1481.

Regeering, wat in Mr. Sebastiaan Cornelis Nederburgh's oogen heelemaal niet te pas kwam. In 1795 brak het conflict met typisch Indische heftigheid uit om — natuurlijk — met 's Raads nederlaag te eindigen¹⁴⁾. Het sterk overheerschen van het leekenelement in de Compagniesrechtspraak brengt echter niet per se kwetsing van rechtsgevoel mede; het mag het maken van fouten, formeele voor-namelijk, in de hand werken en een zondigen tegen allerlei rechts-regels, een leekenrechtspraak *kan* zoo zijn, dat ze in overeenstemming is met heerschende begrippen van rechtvaardigheid.

Meer kans op grove fouten ontstaat echter, wanneer deze leeken-rechtspraak bovendien niet onafhankelijk is, waarbij zoowel te den-ken valt aan de zoo juist bedoelde afhankelijkheid der rechterlijke colleges in hun geheel van politieke als aan het doen bekleeden der rechterlijke posten door lieden, die in hun hoofdambt geen rechter en dus daardoor vaak niet vrij zijn. Stapel vestigt er¹⁵⁾ nadrukkelijk de aandacht op, dat reeds bij de generale instructie van 1650 de justitie theoretisch volkomen onafhankelijk werd gemaakt van de regeering, maar dat dit ideaal in de practijk in den Compagniestijd nimmer werd bereikt: „nog veel meer dan in de 17e heeft de Indi-sche regeering zich in de 18e eeuw in de rechtspraak gemengd, rechts-gedingen geschorst, vonnissen teruggezonden, gewijzigd of niet uit-gevoerd, welke voorbeelden door tal van machthebbers op de buiten-kantoren maar al te gaarne zijn nagevolgd”. Toch behoeft ook deze afhankelijkheid op zich zelve beschouwd bij het lage gehalte der rechters nog niet altijd ongunstig te werken. Hebben in de Regeering mannen zitting, die in karakter, in rechts- en menschenkennis verre staan boven de rechters, dan kan hun inmenging aan de rechtsspraak der rechtscolleges ten goede komen¹⁶⁾. Men moet echter wel een vreemdeling in Jeruzalem zijn, om met name in de 18e eeuw, een nobel streven tot verbetering van de rechtsspraak in de Regeerings-colleges te zoeken. Ook het doen bekleeden van rechterlijke functies als bijbetrekking door andere, bepaaldelijk besturende, ambtenaren behoeft niet altijd slechte gevolgen te hebben. Het voortdurend con-tact met en de daardoor verkregen practische kennis van de maatschap-pij is, hierop werd boven reeds gedoeld, bij hen wellicht grooter dan

¹⁴⁾ Vgl. Mr. N. P. van den Berg's studie: Een conflict tusschen de Regee-ring en den Raad van Justitie des Kasteels Batavia in den bundel: Uit de Dagen der Compagnie en de Haan's artikel: Jacobijnen te Batavia in Tijdschr. Bat. Gen. XLI, p. 103 vlg.

¹⁵⁾ Bijdr. 89, p. 61, 74.

¹⁶⁾ Vgl. Stapel in Bijdr., dl. 90, p. 129.

bij de beroepsrechters, die licht ietwat „weltfremd” zijn. Nog thans oefenen in den archipel vele bestuursambtenaren de functies van landrechter, van magistraatrechter, van voorzitter van een landraad, van leider van een inheemsche rechtbank als bijbetrekking uit. Heeft men te doen met ontwikkelde, hoogstaande lieden, die zich duidelijk voorhouden, dat zij niet als bij hun bestuurstaak doelmatigheid, doch rechtmatigheid als richtsnoer hebben aan te leggen, dan blijken zij vaak uitmuntende rechters te zijn. Elk van hen weet echter, hoe moeilijk het is zich dat verschil in richtsnoer steeds duidelijk voor oogen te houden! En hoeveel te meer was dat niet het geval in de 17e en 18e eeuw, toen de ontwikkeling der Compagniesdienaren meest zeer matig was en zij in dienst waren van een handelslichaam, dat in hoogste en laatste instantie het behalen van winst beoogde.

Wie de „Europeesche samenleving” van thans op Indische buitenposten kent, weet, hoe ze beheerscht wordt door den aard der weinige Europeanen, die het toeval daar bij elkaar gebracht heeft. Men is er zeer op elkaar aangewezen, meer dan in de grootere plaatsen met hun talrijker ontspanningsmogelijkheden, veel meer dan in het moederland. Het gevolg is een groote, vaak beangstigende mate van intimiteit tusschen menschen van geheel verschillende levenshouding, afkomst, ontwikkeling en karakter, op zijn best leidend tot een hechten band van vriendschap, maar gewoonlijk voerend tot heftige explosies: de beruchte Indische herries, uit kleinigheden ontstaan veelal, doch het leven der betrokkenen domineerend en vergallend. Het klimaat, het afgelegen wonen met weinig afwisseling en ontspanning, het niet op gezonde wijze kunnen afreageeren van allerlei prikkels doen een gespannen zenuwtoestand ontstaan, die zich op een dergelijke wijze uit. En hoeveel erger was dat niet in vroegere eeuwen, óók te Batavia: men had, in kleine forten vaak, samen te hokken in hygiënisch uiterst ongunstige omstandigheden, men kleepte zich ondoelmatig, at slecht en troostte zich bij gebrek aan alle andere afleiding nagenoeg alleen met — veel — alcohol. Maanden vergingen, waarin men niets van de buitenwereld hoorde; de sportbeoefening beperkte zich tot een wandeling door den moestuin, geestelijk verkeer ontbrak, wanneer men afziet van godsdienstoefeningen, nagenoeg geheel. Dit moet op het zenuwstelsel een uiterst ongunstigen invloed hebben gehad: een ieder was prikkelbaar en geprikkeld; excessen van tropenkoller, die ook thans nog voorkomen, waren destijds aan de orde van den dag. Hoe licht steeg de grootheid den ruwen, onontwikkelden, plaatselijken Europeeschen machthebber niet naar het hoofd: wie

zijn maaglijdershumeur ¹⁷⁾ niet aanstond, had op zijn tellen te passen! En van den lastigen maaglijder ging het in allerlei gradaties van zenuw- en zielsstoornissen opstijgend tot aan de ongebreidelde despotie van den sadist Vuyst. Zelfs een Coen toonde zich in de zaak Specx-Cortenhoeff, in zijn nadagen dus, in al zijn „geweldenaars-onbeheerschtheid” ¹⁸⁾. Zoo goed als de plaatselijke machthebber wist, wie bij zijn superieuren in een slecht blaadje stonden, zoo goed wisten zijn secunde, zijn onderkoopman of boekhouder wie hém ergerden. Was hij geen despootje ter plaatse, van wien promotie, kansen op salarisvermeerdering, oogluikend of streng toezicht, ja wat niet al in dat wereldje afhingen? Wie had zooveel ruggegraat, dat hij niet aan de luimen van den machthebber toegaf? En zat men dan te Ambon, Banda, Ternate, Tajoean, Makassar, Timor, Semarang, Soerabaja, Banten, Padang, Malakka, Colombo, Gale, Jafnapatnam, Palleacatte, Negapatnam, Bengalen, Malabar, Gamron, Soeratte of aan de Kaap in den politieken raad en óók in den plaatselijken raad van justitie, dan was het gemakkelijk bij den gouverneur of directeur een wit voetje te halen, zonder dat men tegen zijn geweten behoefde in te gaan. De gemiddelde rechter was voldoende kuddedier om met de heerschende strooming mede te gaan en in gemoede overtuigd te zijn van de schuld van het zwarte schaap, dat terecht stond. Het gaf dan ook niets in zoo’n maatschappijtje, dat — sinds 1713 — de secretaris van den raad van justitie een ander moest zijn dan die van den politieken raad en dat — sinds 1732 — niet de gouverneur of directeur van het buitenkantoor, doch de secunde den eerstgenoemden raad voorzat ¹⁹⁾.

Dat de aard en de grootte van de straf in onze oogen vaak onevenredig waren aan den geringen ernst van een gepleegd misdrijf, wordt hier echter niet bedoeld; dit mag ons niet tot een onbillijk oordeel over de rechtspraak verlokken. De strafmaat lag destijds hooger ²⁰⁾; dit kan ons onjuist voorkomen, maar wij hebben rekening te houden met de maatstaven van den besproken, niet met die van onzen tijd.

¹⁷⁾ Men vgl. het bijschrift bij plaat L van de Haan’s Oud Batavia: „Dergelijke typen als dit echtpaar levert Indië nog heden, hem met zijn pientere oogjes, zijn ignobelen mond, zijn kwabbig gezicht van aan verstopping lijdend kantoor-mensch en haar...”

¹⁸⁾ „De geweldenaar Coen” is een uitdrukking van Dr. J. C. van Leur: Eenige beschouwingen betreffende den ouden Aziatischen Handel, p. 188, noot 79.

¹⁹⁾ Stapel, t.a.p., p. 124.

²⁰⁾ Liever: anders; is onze gevangenisstraf „lichter” dan de toen meer gebruikelijke lijfstraf? Viel destijds de nadruk niet meer op de fysieke, thans op de psychische zijde van de straf?

Er is nog iets, dat, naar mij voorkomt, van grooten invloed was bij de rechtspleging in die afgelegen oorden. Wij vergeten zoo licht, hoe zwak de Europeesche groepjes waren in de immense, Inlandsche samenleving, hoe betrekkelijk weinig ze er, vooral in de eerste tijden, technisch, militair, economisch en wetenschappelijk nog boven stonden. Voortdurend viel te vreezen voor overvallen; geruchten van bewapening, van krijgstochten van Inlandsche potentaten, van komende vloten van Europeesche concurrenten waarden rond en hadden neiging om, wanneer men niet volkomen koel en nuchter tegenover de realiteit stond — en wie deed dat op den duur? — steeds grooter en dreigender vormen aan te nemen. De laatste jaren, maanden vooral, hebben ons geleerd, hoe grooten invloed het gerucht heeft, hoe het knaagt aan ons gevoel van zekerheid en veiligheid. En waarom zouden de Hollanders van Coen en Speelman hier minder vatbaar voor geweest zijn? Wie zal thans nog kunnen uitmaken of een Zwaardekroon bevangen is geraakt in een angstwaan voor het optreden van een Erberfelt of dat hij, perfide, zelf de geruchten opblies om anderen in zoo'n waan te brengen teneinde den ongewenschten man in het verderven te storten? Men moge vaak verzekeren, dat de stoere Indievaarders sterkere zenuwen hadden dan wij, er is voor een dergelijke uitspraak weinig gegronde reden; bij elk doordringen in de Compagniesgeschiedenis stuit men op menschen, wier zenuwen ernstig geschokt waren: tegen het leven daar en toen waren slechts zeer weinigen bestand. Zou dan angstpsychose niet van grooten invloed zijn? En had men ten rechte of ten onrechte eenmaal de overtuiging, dat gevaar dreigde, dan kon slechts direct en flink optreden het dreigende onheil bezweren. Men kon niet eerst in moeilijke omstandigheden hulp of raad gaan vragen bij meer centrale instanties, van wie men pas na maanden en maanden antwoord kon ontvangen! Men had op de verre eilanden op eigen beenen te staan en uit eigen kracht te putten. En dan was voorkómen beter dan genezen; de eerste klap was méér dan een daalder waard. Hechtte men geloof aan een gerucht, dan móést gehandeld worden op straffe van ondergang. En de noodzaak kon dan voeren tot maatregelen, die, wanneer de geruchten achteraf onjuist bleken, betreurd werden, maar die, zoo dat niet het geval was, de redding van de betrokken factorij hadden te weeg gebracht. Het is even gemakkelijk achteraf van uit de studeerkamer het gebeurde te laken, als moeilijk op het critieke moment het juiste te verrichten. Ook dit mag men bij de beoordeeling van de Compagniesrechtspraak niet uit het oog verliezen.

II.

Dat vele der genoemde factoren hun invloed deden gelden bij het bekendste dier strafprocessen is zoo duidelijk, dat daar, bij wat onder volgt, niet expresselijk telkens weer de nadruk op behoeft te worden gelegd. Het bedoelde proces, nog altijd, zij het hier te lande dan ook tusschen aanhalingsteekens, bekend als de „Ambonsche moord” van 9 Maart 1623, heeft gedurende ruim vijftig jaar bij elke wrijving tusschen Hollanders en Engelschen als argument voor oorlog geëind en wordt tot op den huidigen dag aan de overzijde van de Noordzee als een gerechtelijke moord voorgesteld. Dr. Stapel zal zich, toen hij in 1923 zijn „jubileumartikel” over deze aangelegenheid publiceerde²¹⁾, waarin hij op zakelijke en rustige wijze deze rechtszaak besprak, wel niet geveild hebben met de verwachting, dat zijn visie in Engeland in de historische literatuur direct zou worden aanvaard: daarvoor is het leven van historische legenden te taai²²⁾. Maar hij had toch ook niet kunnen verwachten, dat daarna de toestand nog weer verslechteren zou. De liberale historici van de negentiende eeuw besteedden weinig aandacht aan het geval²³⁾, maar in werken van imperialistische zijde werd, in het bijzonder in tijden van spanning in Zuid-Afrika, deze historie op de uitgebreidste en eenzijdigste wijze voorgesteld. In B. Willson's *Ledger and Sword or the Honourable Company*, London 1903, een tweedeelige algemeene geschiedenis der Engelsche O.I.C. bijv. worden niet minder dan dertig bladzijden (vol. I p. 148—178) met de beschrijving gevuld; de onzinnigste beschuldigingen uit Engelsche pamfletten van drie eeuwen terug worden er zonder eenige kritiek als feiten in herhaald en den liberalen historici wordt verweten, dat zij zoo weinig werk van dezen „moord” maakten, die toch den valschen, bigotten en wreeden aard der Hollanders en - en hier is het eigenlijk om te

²¹⁾ Tijdschr. Bat. Gen., dl. LXII, p. 209 vlgg.

²²⁾ Vgl. de Haan, *Oud Batavia* I, p. 53. Jammer, dat E. S. de Klerck zich in zijn in hoofdzaak voor Britten bestemde *History of the Netherlands East Indies*, 1938, dl. I, p. 232 over de kwestie zoo oppervlakkig en weinig nauwkeurig uitlaat. De Engelsche lezer, wien dit onderdeel, een der weinige, die hem bekend zijn uit onze gemeenschappelijke koloniale geschiedenis, interesseert, zal hier weinig nieuws vinden. Dr. P. C. Geyl's beschrijving in dl. 2, p. 247 van zijn ook in het Engelsch vertaalde „*Geschiedenis van de Nederlandsche stam*” is zoo voorzichtig gesteld, dat ze de in Engeland heerschende opinie niet zal veranderen.

²³⁾ Doch vgl. de eenzijdige beschrijving, die zelfs een Gardiner: *History of England*, 1603—1642, vol. V, p. 242 geeft!

doen — van hunne Zuid-Afrikaansche descendenten zoo duidelijk in het licht stelt. Na den laatsten oorlog tegen de Boeren komt eenige verbetering. A. Wright beschrijft in 1909 in *20th Century Impressions of Netherl. India* de gebeurtenissen op grond van gegevens ook van Hollandsche zijde; wel komt hij tot andere conclusies dan waartoe een Nederlandsch historicus zou geraken, maar te waardeerden valt deze eerlijke poging, een objectief beeld van de gebeurtenissen te vormen, zeker. Edmundson spreekt in 1911 in zijn *Anglo Dutch Rivalry*, p. 89 van de „(so-called) massacre of Amboina”, bedoelt dus wel te zeggen, dat hij zelf het proces niet als moord beschouwt. In de beide hoofdstukken echter van het in 1917 door denzelfden Wright geschreven boek *Early English Adventures in the East*, die over dit onderwerp handelen, blijkt hij vrijwel geheel naar Willson's standpunt te zijn overgegaan. En wat geven de uitingen van Britsche historici uit de laatste jaren hierover te zien? De landsarchivaris Dr. Verhoeven vestigt in zijn artikel „Voorlichting op het gebied der Koloniale Geschiedenis”²⁴⁾ terecht de aandacht op de eenzijdig-Engelsche beschrijving van „the Amboyna Massacre, 1623” in Prof. Newton's: *A Junior History of the British Empire oversea* (1933), een boek bestemd voor de jeugd van Groot Brittanje! In een gezaghebbend werk als de „*Cambridge History of the British Empire*” zegt een geleerde van naam als Holland Rose in 1929 (Vol. I p. 131): „Dutch Rivals might murder twelve Englishmen in Amboyna and expel the rest...”²⁵⁾, spreekt de reeds genoemde Newton (p. 142) over „the news of their (d.z. de Hollanders) evil usage of their English competitors in the „massacre of Amboyna in February 1623” ” en heeft Williamson (p. 208) het over „the shameful story of Amboyna and other harsh proceedings in the East”. Men ziet hoe 'n groote stap achteruit moderne eerste-klasse-werken, die de publieke opinie beheerschen, na Edmundson weer gedaan hebben. Is er nu geen enkel Engelsch historicus, die kennis neemt van beschouwingen als in het laatstgenoemde artikel van Stapel, in Colenbrander's *Coen* (dl. VI, p. 355—359) of in Stapel's kleine (p. 74—77) of groote (dl III p. 158—161) *Geschiedenis van Nederlandsch Indië*? De Britsche historiografie staat toch in het algemeen zeer hoog, moet

²⁴⁾ Koloniale Studiën 1937, No. 4.

²⁵⁾ P. 134 heeft hij het over den blijkbaar ook onuitroeibaren „Van Tromp”. Mij zal steeds bijblijven, hoe een braaf Engelsch onderwijsman gedurende een bootreis verontwaardigd op mij wees met de opmerking: „You sold the Cape!”, naar mijn betoog over de onderhandelingen van 1814 wilde hij niet luisteren.

nu in deze aangelegenheid de onjuiste voorstelling der kwaadaardige legende *steeds* de baas blijven?

Stapel's artikel en Colenbrander's verhaal geven met de Jonge's relaas²⁶⁾, elkaar aanvullend, duidelijk verslag van het gebeurde en van zijne gevolgen, voorzooover dit althans uit de verre van heldere bronnen valt te reconstrueeren. Niet geheel juist is wat Stapel t.a.p. p. 212 vermeldt aangaande den eisch van de fiscaal de Bruyn en het toewijzen daarvan. De Bruyn wilde n.l. vier Engelschen Powle, Ramsey, Sadler en Ladbrook en geene Japanners van de doodstraf uitsluiten en niet twee Engelschen en twee Japanners, zooals Stapel zegt. Van Speult en zijn raad weken in meerdere opzichten van den eisch af: zij veroordeelden slechts twaalf der achttien in staat van beschuldiging gestelde Engelschen, spraken n.l. ook Webber en Sharrock vrij²⁷⁾; ook werd een der elf Japanners vrijgesproken²⁸⁾. Dat het lichaam van Towerson na zijn dood zou worden gevierendeeld²⁹⁾,

²⁶⁾ Opkomst van het Nederlandsch Gezag, dl. V, p. V—LIX.

²⁷⁾ In de „Copie autentycq van de confessien ende sententien van Mr. Tourson ende complices voor de moordadige conspiratie op 't casteel Amboyna" (Rijks Archief, Kol. Arch. Overgekomen Papieren, 1624, Tweede boek B. B.) worden in het vonnis slechts de tien werkelijk ter dood gebrachte Engelschen genoemd, in een soort aanhangsel vindt men de beslissing omtrent Beaumont en Collins, die voorloopig werden geëxecuteerd en naar Batavia gezonden en de vrijspraak vermeld van de vier personen, die de fiscaal daartoe had voorgedragen. De namen van Webber en Sharrock komen niet voor in deze stukken! Zij werden echter wel degelijk vrijgesproken. Uit Cal. of State Papers, Col. Series, East Indies, China and Japan, 1622—1624, No. 368, p. 207 blijkt dat zij met Powle en Ramsey de Engelsche loge te Batavia bereikten. Vrijgesproken werden blijkbaar de Engelschen, die niet hadden deelgenomen aan de besprekingen te Ambon op Nieuwjaarsdag 1623 oude stijl gehouden.

²⁸⁾ Stapel geeft op, dat tien Japanners ter dood werden gebracht en twee vrijgesproken, wat onmogelijk is daar er slechts 11 waren; Colenbrander telt p. 356, 9 ter dood gebrachte Japanners. In het vonnis van de „copie autentycq" worden de namen van 9 veroordeelden genoemd, n.l. niet Soysima en Sacoube van de op p. 220 bij Stapel vermelde 11 Japanners. De Carpentier schreef in zijn generale missives van 25 Dec. 1623 en 3 Januari 1624 aan heeren XVII, dat 10 „Jappanders" werden geëxecuteerd. Ik vermoed, dat enkel Sacoube werd vrijgesproken, die verklaard had te oud en te zwak te zijn bij het attentaat te kunnen meedoen. De „confessie" van Soysima is in substantie geheel gelijk aan die der overige Japanners; ik zie niet in, waarom hij zou zijn vrijgesproken en houd het niet voorkomen van zijn naam onder de veroordeelden voor een lapsus. Volgens het pamflet van Engelsche zijde: Een waer verhael (Cat. Knuttel No. 3549) werd ook Soysima gespaard en werden dus slechts 9 Japanners ter dood gebracht. Over de veroordeeling van den Portugeeschen marinheiro Perez bestaat geen verschil van meening.

²⁹⁾ De eisch luidde bovendien: „en het hoofd boven de poort op een pinne gestoken en op ieder punt een van de voornd. deelen aan een halve galge gehangen."

blijkt niet uit de stukken; wel werd bepaald, dat zijn hoofd en dat der Japanners Hytieso, Sidney Migiel en Pedro Congi op staken zouden worden gesteld³⁰⁾.

Uit de noten 27 en 28 blijkt reeds, dat, zooals ook Stapel en Colenbrander nadrukkelijk vermelden, naar den vorm, de rechtspleging heel wat te wenschen liet. In hun generale missive van 3 Januari 1624 schreven de gouverneur-generaal de Carpentier en de Raden van Indië F. de Houtman, Dedel, Sonck en Specx over deze zaak, die zij tien dagen eerder voor het eerst op de laconieke wijze, die Stapel (p. 213) vermeldt, aan heeren XVII hadden medegedeeld³¹⁾, het volgende:

„In de heer Speults missive van den 5 Junij, maer insonderheit in de nevensgaende Examinatie confessien depositien ende sententien sullen UEd mede sien hoe den Engelschen Agent Gabriel Tourson ende de rest van de Engelse residenten op Amboina met hulpe van eenige Jappanders (die in Ued. dienst waeren) mitsgaders onse marinho van de swerte geconspireert ende voorgenomen hadden 't Casteel Amboina af te loopen.

„Item hoe dit verraet aen den dach gecomen is mitsgaders hoe den agent voorn. met noch negen andere Engelsche soo coopliden als mindere persoonen tot hem (die alle tsamen den anderen op 't Heylich Evangelium den Eede van getrouwicheyt gesworen hadden), mitsgaders noch 10 Jappanders ende den marinho voornoemt in martio laestleden op Amboina door de handt van Justitie met den doot geexecuteerd zijn.

„Wij wensten wel dat in dese Procedure den behoortl. stijl van rechte gevolght ende d'Instrumenten van den processe met haere volcomen leden ingestelt waeren geweest. Isaacque de Bruyne die als Advocaat fiscael dese saecke vervolght heeft, hem oock voor een rechtsgeleerde uijtgeeft, ende daer voir aengenomen is, had zijn verstant anders in dese saecke behooren te laten blijcken. Tschijnt bijkans dat den heelen raedt op de weerdigheyt van de Bruynes tytel gerust heeft, hem alleen de documenten hebben laeten ontwerpen, ende dat niemant vant synne daer iets bij heeft durven voegen maer

³⁰⁾ Stapel's bewering, p. 224, dat Coulson de eenige Engelschman was, die geheel buiten pijniging bekende, is wel een slip of the pen. T.a.p. p. 219 wordt terecht gezegd, dat Edward Collins de eenige beschuldigde was, die zonder torture of bedreiging bekende.

³¹⁾ Reeds 9 Juli 1623 was de executie te Batavia zeker bekend. Op dien dag toch onderhielden de Engelschen daar er de Carpentier over. (Kol. Arch. Overgek. Pap. 1624, Eerste Boek A. A. „Summarium van 26 attestatien...”).

den advocaets tijtel alles toevertrouwt hebben³²⁾. Wij en willen hiermede 't verraet in sich selven int minste niet verschoonen off verlichten alsoo 't selve notoir genoch is, maar om partiale ende partidige, die wel niet ontbreken sullen, met bondige wel ingestelde instrumenten de mont des te beter te mogen stoppen.

„Eyndelinge soo dunct ons onder correctie dat men 't rigeur van justitie met de Nederlantse clementie (aen soo een nabuerige natie) wel wat hadden behooren te matigen. Insonderheyt daer sulcx sonder prejuditie van den staet ende rechtsachtbaerheyt geschieden con, gelijk wij meenen het wel had mogen geschieden; 't is een quaede crijch daert al blijft³³⁾).

„D'Engelsen zeggen hier opentlyck ende durven in haer geschriften mede sustineren dat haer volck ten onrechten beschuldicht, veroordeelt ende geexecuteerd sijn ende dat de confessien niet te achten sijn, alsoo na haer seggen door 't vuer ende water daertoe gedwongen sijn geweest, sij hebben ons afgevoordert off wij de saecke aprobeerden, of niet, ende uijt wat autoriteyt den Gouverneur Speult dese Executie gedaen heeft. Wij hebben haer daer op geantwoort gelyck Ued. in onse ende der Engelse nevensgaende acta sien mogen.

„De Gouverneur Speult hadde twee Engelse coopluiden mede in dit verraet schuldigh op onse gratie gesurchert om op de goederen van d'Engelse Comp. op Amboina sijnde mede opsicht te nemen, welcke naderhandt met den Eenhoorn herwaerts aen gesonden sijn, waarvan den eenen door quade toesicht van d'onse met een Engelse schuyt int voorbijroeyen hier ter reede van boort geraeckt ende in d'Engelse logie gecomen is, om redenen vonden niet goet daerom vereysch te doen, den anderen^{33a)} hebben wij met advijs van den Raede op sijn ootmoedigh versoek ende verclaert leetwesen gepardonneert ende den President van d'Engelsen met alle syne pampieren thys gesonden, als bij d'acta daarvan sijnde breeder is blykkende”.

Was deze klacht over het gebrekkige der processtukken vrijwel de eerste uiting van Gouverneur-Generaal en Raden, ze zal herhaald worden, zoo lang het rechtsgeding van Ambon bespreking zal

³²⁾ Dit was in strijd met artikel VIII van de in noot 36 genoemde ordonantie: Lequel examen se fera en présence du dict juge et du greffier ou secrétaire, qui le mettra par escript, premièrement l'interrogatoire tout au long et la rponse du prisonnier comme luy sera prononcé par le juge...

³³⁾ Deze alinea en de voorafgaande zijn ook, doch iets afwijkend, afgedrukt in de Jonge's Opkomst, dl. V, p. XXVIII en daarnaar bij Colenbrander, dl. VI, p. 358.

^{33a)} Beaumont.

vinden. De „confessien ende sententien” zijn zóó oppervlakkig opgemaakt, zitten zóó vol fouten, zijn zoo onexact en zóó beknopt, dat men daaruit noch tot een helder inzicht kan komen in wat ter terechtzitting plaats vond, noch in wat de Engelschen en Japanners eigenlijk in hun schild gevoerd hadden. De onvoldoendheid van dit stuk maakt het onmogelijk den gang van zaken zelfs maar bij benadering volledig te reconstrueeren.

De Carpentier en zijn raad hebben verzuimd de fouten zoo goed mogelijk te doen herstellen. Zij hadden, waar zij er zeker van waren, dat de Engelschen op de zaak zouden terugkomen, van Speult dienen op te dragen er voor te zorgen, dat alsnog een uitvoerig en duidelijk verslag van het gebeurde zou worden opgemaakt. Zij volstonden er echter mede den gouverneur in hun brief van 14 Januari 1624, nadat ze hem geschreven hadden, hoe de Engelschen te Batavia over de zaak dachten, het volgende te laten weten³⁴): „Wij wensten wel dat den Advocaet de Bruyne sijn verstandt ende practycque in dese procedueres wat beter had laten blijcken ende dat de stucken van criminele processe in behoorlijcke forme gestelt waeren geweest, daer ontbreecken Iterative Examinatien, Interrogatorien, confrontatien, confessien ende verscheyde andre documenten daarmede men de wederpartije de mont soudon mogen stoppen, de confessien sijn voorwaer sonder dieper ondersoek van importante circumstantien al te slecht (o)verloopen (?) sonder welcke blyck, al ist saecke den rechter die genoehsaem voor hem selven bekent hout, de confessien haer behoorlycke regels ende cracht niet en hebben ende dit dunckt ons voor sooverre wij begriipen connen alst alder importanste point in dese procedure niet geobserveert te wesen, daer in blijktt oock niet distinctelijck off delinquanten voor off na torture haer belijdenisse gedaen hebben”. Na deze duidelijke terechtwijzing volgt echter niet de last te herstellen wat nog te herstellen viel, maar een op niets uitlopend verzoek om opzending van het origineel of van een liefst door eventueel nog te Amboina aanwezige Engelschen te collationeeren copie van een over de zaak licht verspreidenden brief, dien, naar men te Batavia meende te weten, Towerson uit de gevangenis aan een van zijn kooplieden zou geschreven hebben³⁵).

³⁴) Overgek. Papieren, 1624. Tweede boeck. B. B.

³⁵) De Carpentier ging hier wel af op een mondelinge mededeeling van den secunde te Amboina Laurens de Maerschalck, die op terugreis naar Holland Batavia passeerde. Deze verklaarde (Cal. of State Papers, Col. series, East Indies 1622—1624, p. 435) 4 Nov. 1624 aan de magistraat van Delft, dat Tower-

Blijkt uit deze brieven het ongenoegen van de Carpentier en de zijnen over den vorm van de rechtspleging³⁶⁾ of althans van de processtukken, even duidelijk blijkt er ook uit, dat zij ten volle overtuigd waren van de schuld der Engelschen. Dat in gemoede overtuigd zijn van de rechtvaardigheid van het vonnis blijkt ook uit de handelingen van van Speult en zijn raad. Zij lieten bijv. de zoo stumperig opgemaakte „confessien” door Welden, den Engelschen agent te Banda, en eenige andere Britten in het Engelsch vertalen en deze vertaling in de „Copie Authenthycq” bladzij voor bladzij tegenover de Nederlandsche origineelen opnemen³⁷⁾. Hadden zij iets te verbergen gehad, dan zouden zij toch zeker de processtukken niet in deze handen gegeven hebben! Het is naief van een man als van Speult en niet zeer verstandig zijn onkennis van het procesrecht zoo bloot te geven, maar het getuigt voor zijn oprechtheid. De voor Batavia bestemde copie van het fraaie geheel liet hij eind Maart '23 door zijn op doorreis Ambon passerende collega's van de Molukken, Frederik de Houtman en van Banda Sonck, die beiden als Raden van Indië de bovengenoemde brieven van 3 en 14 Jan. '24 mede zouden onderteekenen en door eenige anderen, waaronder zijn secunde Laurens de Maerschallck collationeeren. Vermoedelijk heeft de Maerschallck bij deze gelegenheid van deze heeren vernomen³⁸⁾, dat er op de formeele zijde van het proces nog al wat viel aan te merken. Hij begaf zich n.l.

son kort voor zijn dood een brief aan Samuel Coulson had geschreven, die nog in handen van van Speult moest zijn. In die brief had T. gezegd, dat Coulson de eenige oorzaak was, dat T. in het complot had toegestemd, maar dat hij hem vergiffenis schonk. Het komt mij voor, dat de Maerschallck hier meer verklaarde, dan hij kon goed maken. Van den bewusten brief hoort men verder taal noch teeken, wat voor een zoo belangrijk stuk van overtuiging onbegrijpelijk is. Ik vermoed daarom, dat de brief slechts in de M.'s verbeelding bestond.

³⁶⁾ Men vgl. over de slechts betrekkelijke waarde van de zgn. ordonnantie op den stijl van 9 Juli 1570 behalve Stapel t.a.p. p. 222, ook Fruin-Colenbrander: *Geschiedenis der Staatsinstellingen in Nederland* (p. 140 vlg. v. d. 1^{en} druk), in het bijzonder de opmerking: „Tijdens de Republiek behield(en) de ordonnantie(n) eenige waarde als vorm, maar zij hadden geen bindend gezag.” Te ernstig mag men de afwijkingen van de ordonnantie dus niet nemen.

³⁷⁾ Deze vertalers maakten in Engeland de processtukken bekend; men vindt de vertaling o.a. in pamflet 3552 van de catalogus Knuttel: *A Remonstrance of the Directors of the Netherlands East India Company presented to the Lords States Generall of the United Provinces, in defence of the said Companie, touching the bloody proceedings against the English merchants executed at Amboyna together with the acts of the processe, against the sayd English, and the Reply of the English East India Company to the said Remonstrance and Defence. Published by Authority. Printed at London by John Dawson, for the East India Company, 1632.*

³⁸⁾ Dr. Martinus Sonck was jurist.

en ik kan deze voor een rechter vreemde handeling anders niet verklaren, op 24 Maart 1623 met zijn mederechter Herman Crayvanger en den koopman te Larike, Reinier Carcerius, die met de rechtszaak niet te maken had gehad, naar den Ambonschen notaris van Aps (Govert van Haeps) aan wien Crayvanger verklaarde, dat voor zes of acht dagen de voorloopig begenadigde Beaumont tegen hem gezegd had: „Ach, ick mij schaem over 't voorsz. stuck, en de gratie die mij daer inne gedaen is; indien in Engelant ofte onder mijn eijgen natie geweest waer, soude almede hebben moeten sterven, ende soodanighen genade en pardon soude mij niet geschiet syn", ook de Maerschalc en Carcerius hadden voor drie of vier dagen Beaumont en den anderen begenadigde, Collins, nagenoeg hetzelfde hooren zeggen „hare fouten bekenkende hadden haer over de bewesen gratie seer hooghel. te bedancken" ³⁹⁾.

Maar ook van Speult schijnt gemeend te hebben, dat na de executie verkregen aanwijzingen de juistheid van het vonnis nog wel wat konden versterken. Hij zond 24 Mei '23 Teunis Jansen Kock en Willem Sandersen van Dabberdijsz naar van Haeps om dezen te verklaren, dat zij van den Engelschen bottelier John Fardo gehoord hadden, dat hij door Towerson gedwongen was mede te doen aan het verraad onder bedreiging met inhouding van zijn gage ⁴⁰⁾.

Voorloopig valt dan het gordijn; in Indië wachtte men af, hoe

³⁹⁾ R. A. Overgekomen Papieren, 1626, derde boek. Bijlage van de generale missive van 3 Febr. 1626: „Een pacquet pampieren ende bescheyden aengaende de saecke van de geëxecuteerde Engelschen im Amboina." De Maerschalc repatrieerde kort daarna; hij liet zich over het verraad in patria zoo scherp uit („hier vrij en vranck gaet calumnieren ende odieus maecken in alle de steden d'actien van de Engelschen", Colenbrander, Coen IV, p. 658) dat de Engelsche gezant Carleton zich bij de Staten-Generaal over hem beklaagde. De heeren van Sommelsdyck en Magnus door dezen in commissie gesteld hadden met Carleton op 12 Maart 1625 o.a. hierover een conferentie; zij waren echter niet bereid de M. te doen „saiseren, om geen prejudicie te leggen in de saecke ten principalen, ende d'andere gewesene rechters in Amboina te intimideren om nyet herwerts te commen." Na hernieuwde aandrang van Carleton besluiten Stat.-Gen. 17 April 1625 „den Regierders der stadt Delft", M.'s woonplaats, te verzoeken de M. „in sijn huijs te doen verseecken, met last daeruyt niet te gaen sonder naerdre ordre" (ibid. p. 667). Burgemeester van der Goes laat den 27en daarop aan Stat.-Gen. weten dat Burgemeesteren Laurens Maerschalc hebben ontboden en „naer voorlesinge van haer Ho. Mo. missive aen haer over hem geschreven, hem versocht hebben dat hij sich omme redenen daerinne verhaelt, eenigen tijd binnen sijn huys wilde houden, sonder hem vooreerst opte straet te begeven, ende dat hij 't zelve heeft aengenomen ende belooft te doen." Stat.-Gen. brengen deze suikerzoete boodschap zoo aan Carleton over, dat blijkt dat de M. is „gelast sijn huys te houden" (ibid. p. 670).

⁴⁰⁾ Vgl. „Een pacquet" in noot 39 genoemd.

men in Holland op het gebeurde zou reageeren. 23 Nov. 1624 gelastten de Staten-Generaal, tegen het advies van Heeren XVII in, dat van Speult en de overige rechters naar Nederland zouden worden opgeroepen om rekenschap over de gehouden procedure af te leggen. Het was ver in '25, eer deze resolutie Batavia, en nog later, eer zij Ambon bereikte. De verklaringen der gewezen rechters van dan en later kunnen omissies in de processtukken niet meer geheel goed maken. Bijna drie jaren waren na de gebeurtenissen voorbij gegaan. Men herinnerde zich bijzonderheden niet goed of in het geheel niet meer, een soort communis opinio over het gebeurde en over wat de Engelschen van zins geweest waren, had zich gevormd en, bovenal, men was van rechter zelf beklaagde geworden. 10 September 1625 verklaarden een aantal rechters, onder wie van Speult, aan gecommiteerden uit de schepenbank van Batavia dat

- 1o. de Japanners buiten pijn en banden waren blijven persisteeren, bij wat ze na pijniging bekend hadden,
- 2o. de Engelschen, die allen tot drie- en viermaal toe ongepijnigd waren gehoord, evenzoo hadden gedaan,
- 3o. van Speult hun nadrukkelijk had voorgehouden, dat ze mogelijk uit angst of iets dergelijks hadden bekend of anderen beschuldigd en dat ze daarvan nog konden terugkomen, waarop ieder bij zijn verklaring geperstiseerd had, enkel genadig en goed recht vragend,
- 4o. Webber verteld had een brief van Clarke te hebben gekregen, inhoudende, dat de Engelschen iets van groote importantie zouden ondernemen, welke brief Clarke erkend had geschreven te hebben,
- 5o. Collins uit vrijen wil, ongepijnigd, bekend had en beloofd zulks ook in tegenwoordigheid van anderen te zullen doen, en dat hij, met Towerson geconfronteerd, knielend verklaard had voor dezen geen pijn te willen lijden,
- 6o. Thompson verklaard had de scherpe tortuur zoo lang te hebben volgehouden, omdat Towerson hem verweten had, dat zijn dronkenschap alles aan het licht zou brengen,
- 7o. dezelfde gezegd had blij te wezen, dat de aanslag mislukt was en dat hij gratie gevraagd had, daar hij al bij de vijftig was (volgen nog eenige weinig belangrijke uitspraken van Towerson).

En 4 October d.a.v. kwam de schipper Jan van Nieuwpoort aan gecommiteerden mededeelen, dat, toen Coulson ter reede van Ambon

op zijn, van N.'s, schip het Wapen van Rotterdam in hechtenis was, deze hem gezegd had, dat Towerson hem beschuldigde, maar dat die beschuldiging gelogen was; bij confrontatie met Towerson in rade had Coulson echter bekend.

Meer licht geven de verhooren, die de later Batavia passeerende rechters ondergingen. Zij werden nl. gehoord door eenige daartoe expresselijk gecommiteerde personen, onder wie de raden van Indië Specx en Vlack de voornaamste waren, op 139 vraagpunten⁴¹⁾, die voor het grootste gedeelte opgemaakt waren aan de hand van beweringen in Engelsche pamfletten. De Engelsche O. I. C. had nl. zeke- ren Skynner opgedragen uit de onder eede afgelegde verklaringen der in 1624 van Ambon en Banda in Engeland aangekomenen, in de eerste plaats Welden, Beaumont en Collins de juiste toedracht der gebeurtenissen vast te stellen en het resultaat te publiceeren. Het resultaat van deze opdracht was een tweetal hoogst eenzijdige pamfletten geweest⁴²⁾, die gedurende een reeks van jaren werden herdrukt en door andere, even tendentieus anti-Nederlandsche, gevolgd. Men vindt er, zooals bijna steeds in propagandaliteratuur het geval is, niet de geheele waarheid, maar een deel daarvan en dat in de gewenschte richting verdraaid en uitgerekt en met indruk makende détails opgesmukt, in terug. Zoo wordt er o.a. met duidelijke pogingen de gedachten te voeren naar de tragedie op Golgotha⁴³⁾, in verteld, dat op het oogenblik der executie een groote duisternis over de aarde kwam, dat de ter reede liggende schepen op het strand sloegen door een geweldigen storm en dat een groote sterfte duizenden, zoo Nederlanders als inlanders, wegmaalde. Uit de bedoelde verhooren blijkt nu zeer nuchter, dat gedurende de executie een, in den tijd van het jaar, de kentering, zeer gewone tropenbui heeft gewoed en dat daardoor één der ter reede liggende schepen, de Amsterdam, die te dicht „gecort” was, driftig was geworden. De gezondheidstoestand der Europeanen te Ambon was niet slechter dan gewoonlijk, wel eischte een onder de Inlanders meer optredende ziekte destijds nogal veel slechtoffers.

Uit deze verhooren blijkt ook, dat de opperkoopman Wyncoop pas

⁴¹⁾ In het R. A. Kol. Archief zijn te vinden de interrogatoria van Wijncoop, van Leeuwen, Vogel (in het in noot 39 bedoelde „Een pacquet”), Jan Joosten en Taylard. (Overgekomen papieren 1627, Tweede boek).

⁴²⁾ Het zijn de pamfletten „Een waer verhael enz.” en „The Answer...”, beide in 1624 verschenen, no's 3549 en 3550 van Knuttel's catalogus. Vgl. Cal. of State Papers, Col. Series, East Indies etc., 1622—1624, p. XIX.

⁴³⁾ Mattheus 27; 45, Marcus 15; 33, Lucas 23; 44.

drie dagen voor de executie te Ambon aankwam en dat kapitein Vogel wegens ziekte de verhooren, waarbij gepijnigd werd, niet bijwoonde. Dat beiden desniettemin toch als rechters optraden en *alle* verhooren mee onderteekenden is een van de vele fouten van de rechtszaak. Toch valt juist door deze bijzonderheden wel iets belangrijks te leeren. Wijncoop verklaarde nl. in antwoord op vraag 108, dat gedurende de dagen, dat hij te Ambon was, alle Japanners en Engelschen en de Portugees, tweemaal geheel zonder tortuur of bedreiging daarmee, werden gehoord en dat ze toen hun vroeger afgelegde confessie bevestigden en onderteekenden⁴⁴). Deze verklaring van een man, die pas na het verhoor op de pijnbank te Ambon kwam, vormt een sterke aanwijzing, dat de rechtsregels: „Ce fait le prisonnier soubzsignera ou marquera la dicte confession ou dénégation...” en „Et si par la dicte question le prisonnier confesse ce que luy est imposé, voulons que hors du lieu de la dite question et après l'intervalle d'ung jour (si tant est qu'il ait actuellement esté torturé et tiré de son corps) soit derechef interrogué sans question et hors du lieu d'icelle, pour veoir s'il demeure en sa confession, pour en faire note et approbation de sa dicte question...”, neergelegd in de artikelen XI en XL van de ordonnantie op den stijl, niet zijn overschreden⁴⁵). En Vogel's verklaring stemt met die van Wijncoop in deze geheel overeen.

Van Leeuwen, die gedurende het proces toezicht op Towerson had moeten houden, antwoordde op vraag 87, dat hij een door dezen geteekende schuldbekentenis aan den vrijburger Theunis Jansz. in handen had gehad en dat daarop geen onschuldbetuiging van Towerson voorkwam. Is deze mededeeling juist, dan moet die betuiging op het nog thans op het Rijksarchief aanwezige stuk (vgl. Stapel p. 223) door een ander later bijgeschreven en dus valsch zijn.

Zeer veel is er te doen geweest over de pijniging der Engelschen. Stapel (p. 219) merkt op, dat men door te pijnigen op grond louter van vermoedens wel in strijd was met de ordonnantie op den stijl — art. XLII waarvan immers luidde „Deffendans bien expressément à tous juges, quelz qu'ils soyent, d'user de la torture ou question extraordinaire, aultrement que ès cas où du droict il est permis, savoir est

⁴⁴) Stapel's mededeeling, p. 212, dat op den derden Maart alle verhooren waren afgelopen en dat eerst den 8en van Speult den Raad weer bijeen riep, is dus onjuist.

⁴⁵) De rechtsregel zegt niet, zooals Colenbrander, VI, p. 357, beweert, dat beschuldigten *binnen* vier en twintig uur buiten pijn en banden opnieuw moeten worden gehoord, maar het tegendeel.

quant la chose est si claire et la preuve si apparente qu'il semble ne rester que la confession du prisonnier, pour indubitablement le convaincre. Mais où il n'y a plaine demye preuve ou bien où la preuve est certaine et indubitable, interdisons d'appliquer la dicte question...", — maar met Colenbrander (dl VI, p. 357) is hij van meening, dat men te Ambon slechts deed, wat in Nederland en Indië gebruikelijk was. Toegegeven ⁴⁶⁾, maar onvoorzichtig was het in dit geval zeker, want — en niet ten onrechte — kwaad bloed zettend in Engeland. Daar was men in zijn opvattingen omtrent het gebruik van de pijnbank ons verre vooruit. De „common law” had de wettigheid van pijniging nooit erkend en in theorie was de rechterlijke opinie er steeds tegen. Slechts twee maal werd door een „common law” rechter een bevel tot pijniging gegeven; wel — en het was een der grieven tegen de overheid — ging een dergelijk bevel herhaaldelijk uit van de kroon, van den staatsraad, of van een buitengewone rechtbank, in het bijzonder van de door de Tudor's ingestelde „Star Chamber”. Na 1640 werd de pijnbank nog slechts éénmaal toegepast, althans, wanneer men de tot 1726 in gebruik blijvende, echter meer als straf wegens „contempt of court” dan als rechtsmiddel gebezigde uitstrekking van menschen, die weigerden op door een rechtbank gedane vragen te antwoorden, tusschen planken, die met steenen werden bezwaard tot de betrokkenen of antwoordden of stierven, uitzondert ⁴⁷⁾.

Valt het dan te verwonderen, dat men in Engeland verbolgen was over het tegen de voorschriften in op de pijnbank brengen van Engelschen door vrij ondergeschikte personen ⁴⁸⁾, van wie men zich daar voorheen zelfs niet duidelijk had gemaakt, dat ze als rechter over niet-landgenooten konden optreden? Dat de Nederlandsche souvereiniteit zich ook over deelen van Azië uitstreckte was tot dusverre eigenlijk niet tot het bewustzijn der Engelschen doorgedrongen en het was wel op uiterst pijnlijke wijze, dat men het thans ervoer.

Ook de wijze, waarop gepijnigd was, werd heftig aangevallen. In de Engelsche pamfletten met de bekende plaatjes van de pijniging, die men nog herhaaldelijk gereproduceerd vindt ⁴⁹⁾, worden deze

⁴⁶⁾ Vgl. noot 36.

⁴⁷⁾ Encyclopaedia Britannica, i.v. Torture.

⁴⁸⁾ Om dit in den vervolge te voorkomen verbood art. 3 van de instructie voor den G.-G. Hendrik Brouwer van 17 Maart 1632 den hoofden der buitenkantoren „in alle groote zaken, als zijn van conspiratie, verraad en diergelycke te principale” „te procederen zonder kennis van den Generael en Raden van Indië”.

⁴⁹⁾ O.a. in P. L. Muller's Onze Gouden Eeuw I, p. 246 en in Stapel's „kleine” Geschiedenis van Nederl. Indië, p. 78.

overdreven en op te gruwelijke wijze voorgesteld. De stakkers zouden zoo vol water gegoten zijn, dat hun lichamen geheel opgezet en uit het verband geraakt waren, terwijl hun oogen uit de kassen puilden. Sommigen waren bovendien met vuur gepijnigd, niet alleen met brandende kaarsen, maar ook met hier en daar onder de huid aangebracht buskruit. Na de pijniging had men de wonden niet laten behandelen, zoodat ze geheel vervuild en veretterd geraakt waren en vol maden zaten. Van Nederlandsche zijde werd hier tegenover gesteld, dat de tortuur met water de lichtste was, die men in Indië kon toepassen, lichter ook dan eenige in Europa gebruikelijke wijze van pijniging en dat ze slechts op het oogenblik van toepassing bezwaarde, maar daarna geen sporen achterliet en het lichaam niet verminkte. Met uitzondering van Collins, die direct bekende, waren allen met water „geexamineert”; Beaumont zoo licht, dat het haast geen pijniging mocht heeten, verklaarde van Leeuwen (vraag 30 van het interrogatorium). Vraag no. 27 luidende: „In wat staet sijn (= Timothy Johnson, die volgens de Engelsche pamfletten onmenschelijk was behandeld) lichaam na de torture bevonden en hoe in de bewaringe van sijn parsoon voortgehandelt is?” beantwoordde hij: „seyt dat sijn lichaam, soo als het te vooren was, na de torture oock gedisponeert en in goeden staet bevonden is, sijnde aen geenen deele van sijn lichaam verminckt, gequetst ofte andersints becommert, alsoo de tortuur van water, soo als die ordinaris doorgaens in Indie gebruykt wort en is gelijk in desen mede gedaen is, van soodanigen aert en nature, dat deselve onder de torture en zoo lange het water over sijn aengesicht gegoten wort, wel groote benautheyt in de patient causeert, maer dat met het ophouden van water gieten oock alle pijn en tormente voorbij sijn latende noch tael noch teycken van de tortuur of eenige verminckth. Na hem, restituerende den parsoon in sijn gewoonigen staett ende dispositie”. Den chirurgijn was direct opgedragen de gepijnigden, voorzoover zulks althans noodig was, te verplegen.

Den 7en October 1625 verklaarden, wel op verzoek van van Speult, baljuw (dit was Marten Jansz. Vogel, mederechter in de Ambonsche zaak!) en schepenen van Batavia „bij den eet int aenvaerden van ons ampt ende bedieninge gedaen, warachtich te weesen, dat de torture van water bij de Nederlanders in Indien als de civilste altijd gebruyct sij geweest, ende dat deselve geen soo harde pijn causeert, als de torture die men door gansch Europa altijd gewoon is te doen die altijd voor veel harder swaerder ende dangereuser geestimeert is, als die met het water geschiedt, waer bij de gesontheyt van de per-

sonen nocte eenich lidt geoffenseert of verminckt worden. Dit boveseynde hebben deesen met onse gewoone stadtsseegel hier onder opt spatim bevestigt, actum de stadt Batavia desen 7en October 1625". In een der Nederlandsche pamfletten (Knuttel 3552, 1e afd.), wordt met verontwaardiging de beschuldiging als zou een dgl. pijniging opzwellling en ontzetting van het lichaam ten gevolge hebben, afgewezen. Van Heynsbergen⁵⁰⁾ echter, beschrijft op gezag van Joost de Damhouder — zelf een bekend tegenstander van de pijnbank en dus mogelijk geneigd deze iets te erg voor te stellen — de pijniging met water als volgt: „Daarna (d.i. na den verdachte aan een paal gebonden te hebben) legt de beul een natte doek op de oogen van den patient, doet zijn neusgaten toe en giet koud water op „zijn herteput, zijn teenen, beenen en elders", dan stelt hij een breidelken in zijn mond en giet er koud water in, totdat het lichaam gezwollen is, zoolang als de rechter oordeelt, dat dit geschieden kan zonder groot gevaar". Ik krijg uit verschillende beschrijvingen den indruk, dat men te Ambon den verdachten een doek stijf om het onderdeel van het hoofd bond, zóó dat neus en mond daar onder kwamen en daar van boven water in goot; de gepijnigden konden dan nauwelijks adem halen en kregen bij pogingen daartoe water binnen. Of nu opzwellling van het lichaam volgde, hing in dit geval wel af van den tijd, gedurende welke men de pijniging volhield; hoe langer de pijniging duurde, hoe meer water men binnen kreeg. Het komt mij voor, dat een dgl. pijniging inderdaad niet erger was dan andere destijds gebruikelijke methoden en zeker met minder blijvende nadeelen verbonden.

Volgens het interrogatorium werden alleen Thompson en Clarke tot scherpere tortuur gebracht, waarbij hun brandende kaarsen onder de oksels geplaatst werden. Dat zij deze pijnigig niet lang verdroegen, laat zich verstaan.

De stukken van Nederlandsche zijde over het verdere verloop van het proces geven den indruk, dat na de pijniging de beklaagden daarvan niet veel hinder meer ondervonden. De Engelsche pamfletten beweerden dat wel, maar komen daarbij in strijd met wat zij zelf over de executie vermelden. Wijncoop en zijn mede ondervraagden deelden bij het interrogatorium mede, dat bij de executie de zwaarst gepijnigde, Thompson, zich des doods schuldig verklaarde, maar openlijk

⁵⁰⁾ Mr. P. van Heynsbergen: de Pijnbank in de Nederlanden, Groningen, 1925, p. 83.

om zijn leven bad, willende verder als slaaf het geringste werk doen, wat er niet op wijst, dat de man bij den dood af zou zijn geweest.

Was in het proces het aantal formeele fouten groot, nergens krijgt men den indruk, dat de Ambonsche rechters niet te goeder trouw waren. In tegendeel, had de opzet in hunne — of in hunner superieuren te Batavia — bedoeling gelegen om op deze wijze de Engelschen van Ambon weg te werken, dan zou men er zeker nauwlettend voor gezorgd hebben, dat formeel op de rechtszaak niets ware aan te merken. Als na jaren ⁵¹⁾ de fiscaal de Sylla van de door de Staten-Generaal 26 Juli 1627 speciaal ingestelde rechtbank schuldigverklaring der Ambonsche rechters eischt, geschiedt dat enkel en alleen op grond van gepleegde informaliteiten. En hierin ging hij deze rechtbank nog te ver, bij hare op 2 Januari 1632 „wegens het faict van Amboina” ter vergadering van hunne Hoog Mogenden gelezen, maar niet uitgesproken, sententie, ontzegde zij „den Impt. sijnen eysch ende conclusie, bij hem jegens den gedaechden, voor de voorz. gedelegeerde rechters gedaen ende genomen, den selven gedaechden daer van absolveren, ende compereren de kosten van den processe”. De Engelsche gezant werd met dit vonnis in kennis gesteld. In Pieter van Dam's vermelding (in ander verband) van dezen afloop ⁵²⁾ is een zestig jaar later een toon van triomf te onderkennen: „... 't gene in de jaren 1622 en 1623 in Amboina is voorgevallen, wanneer verscheyde Engelsche, daar sijnde over gepleeght verraat beschuldigt, mede wierden getortureert en vervolgens op haere confessie geëxecuteert en 't welck een soodanigh gekrijt in Engelant veroorsaecte, dat men, ter begeerte van den koninck van Groot-Brittannien alle de reghters tot tien toe in getale herwaarts heeft opontboden, deselve in gevanckenisse opgesloten en ten bijwesen en overstaan van commissarissen van die Majesteyt gehoord en geëxamineert, mitsgaders met goetvinden en bewillighing van den ambassadeur van Engelant, gedelegeerde reghters uijt den hoogen en provincialen Raet daerover gestelt en een regtbanck is opgereght, door dewelcke die saecke en schriftuyren mitsgaders stucken en bewijzen wedersijts ingelevert, gelesen en geexamineert sijnde, deselve bij sententie bevonden en verklaart hebben de voorsch. reghters wel en na stijle van den lande geprocedeert te hebben en sulcx deselve geabsolveert hebbende Haer Ho. Mo. alle de kosten daarover gevallen voort van deselver over-

⁵¹⁾ De van Ambon naar patria gezonden rechters hebben herhaaldelijk verzocht hun zaak te bespoedigen.

⁵²⁾ Beschrijvinghe, ed. Stapel. Eerste Boek, dl. 1, p. 135.

voeren, gevanckenisse, onderhout, item van 't proces, daarover geïntesteert en van de proceduren, deswegen gehouden, alsmede van die gantsche regtbanck gedragen en betaelt."

Ik zie geen reden, waarom men tot een andere conclusie over de rechtszaak, als geheel beschouwd, zou moeten komen. De beweringen der Engelsche pamfletten geven daartoe zeker geen aanleiding.

III.

Gardiner heeft, bijna zestig jaar geleden, in zijn *History of England 1603—1642*⁵³⁾ eenige zeer juiste opmerkingen gemaakt over de onmogelijkheid om, met de begrippen en opvattingen der 17e eeuw, Hollanders en Engelschen in den Grooten Oost naast elkaar te doen samenwerken.

„It was, in fact, as impossible to agree to freedom of trade before the territorial limits of the European Powers in the newly-discovered countries had been settled, as it was to allow religious liberty before the absolute independence of the national Governments was admitted... An English merchant asking for freedom of trade at the harbour of Amboyna or at the mouth of the Orinoco in the reign of James I was not unreasonable regarded with as much suspicion as a Jesuit asking for freedom of conscience in England in the reign of Elizabeth. The request was denied, not so much to the unarmed trader by whom it was preferred, as to the armed force which he was supposed to have at his back.

„That the Dutch should form commercial establishments in a number of small islands without acquiring territorial sovereignty was impossible. It was still more impossible to share this sovereignty with another European nation. Englishmen and Dutchmen might continue to trade amicably within the dominions of the Great Mogul, because, under the sway of that powerful monarch, both held their factories on sufferance. But the presence of Englishmen and Dutchmen together at Amboyna or the Bandas could produce nothing but anarchy. Whenever the natives had real or imaginary grounds of complaint against either factory they would appeal to the other for support, and the mutual exasperation would end in a deadly quarrel, of which the inevitable result would be the expulsion or the annihilation of one of the contending parties.

⁵³⁾ Vol. 3, p. 164—165, editie v. 1883.

„Looking back as we do from the vantage ground on which we stand, it is possible to see that in these islands the establishment of territorial dominion must have preceded commercial freedom. But it was hardly to be expected that the English in the East would acquiesce without a struggle in the sacrifice which such a concession demanded. As the weaker power, they cried out loudly for liberty of trade. They had loaded their vessels with cloves and nutmegs before the islands had been occupied by the Dutch, and why should they not do so now? The Dutch cried out no less loudly against this impertinent interference with their subjects, and complained bitterly that it was unfair that, whilst their own trade was burthened with the expense of maintaining forts and garrisons to keep out the Portuguese, the English, who were under no such obligation, should be enabled to undersell them in the European market.”

Verbaast het, dat onder zulke omstandigheden beide partijen op de oogenblikken, dat zij meenden de andere de baas te zijn (en gewoonlijk waren wij dat ⁵⁴)), die op niet bepaald zachtzinnige wijze het oponthoud in het Oosten trachtten onmogelijk te maken? Men leze bij van der Chijs ⁵⁵) en bij Gardiner ⁵⁶) hoe wij de Engelschen in den Banda-archipel behandelden en bij Colenbrander ⁵⁷), hoe de Engelschen in 1618 van onze verlegenheid te Jacatra gebruik wilden maakten. En lijkt aan dit geharrewar een einde te komen, doordat de Engelschen niet langer tegen ons op kunnen, dan komt tot ieders verbazing en Coen's ontzetting uit patria 27 Maart 1620 het bericht, dat de beide Compagnien voortaan zullen samenwerken ⁵⁸). De eigenwijze, slechts met één been in de werkelijkheid staande, koning

⁵⁴) Een van de redenen lag ongetwijfeld in de gebrekkige organisatie der Engelsche O. I. C., waarover te vgl. het uitmuntende artikel in de Encycl. v. Ned. Indië: Engelschen in den Archipel. Bij lezing hiervan beseft men weer eens, hoeveel wij aan het genie van Oldenbarnevelt te danken hebben voor zijn schepping, onze O. I. C.

⁵⁵) De vestiging v. h. Nederl. Gezag over de Bandaeilanden.

⁵⁶) T.a.p., p. 165—182. Vgl. ook over het niet gelden van het volkenrecht buiten Europa; Adolf Rein: Über die Bedeutung der überseeischen Ausdehnung für das europäische Staatensystem, V. in Historische Zeitschrift 137, Heft 1, p. 43—48 (1927).

⁵⁷) Coen, dl. VI, p. 125—177.

⁵⁸) Slechts drie maanden later onderhandelt koning James met den Spaanschen gezant Gondomar over een gezamenlijken aanval op de Hollanders in Europa, zoowel als in Azië! De Oost zou tusschen Engeland en Spanje verdeeld worden. Gardiner III, p. 360.

James I ⁵⁹⁾ had gebruik gemaakt van de onzekerheid, waarin het ten einde loopen van het twaalfjarig bestand en zijn eigen gecoquetteer met de Spanjaarden de Staten-Generaal brachten, om tot een rijkelijk ingewikkelde overeenkomst te komen, die er op papier fraai mocht uitzien, maar die bij de gesteldheid der betrokken partijen onuitvoerbaar was. Alsof de beide compagnieën, die kort te voren formeele zeeslagen hadden geleverd en wier voordeel meebracht elkaar afbreuk te blijven doen, door een zoo onwerkelijke afspraak als makke paarden voor één wagen te brengen waren ! De Engelsche compagnie was te zeer de mindere der onze, te weinig kapitaalkrchtig vooral, om zich op grond van deze overeenkomst een positie te verwerven, die haar ook in wezen tot de gelijke van de Nederlandsche deed worden. Wel liet zij haar schepen met de onze aan gemeenschappelijke expedities in Azië deelnemen, maar verder volstond ze er vrijwel mee in de schaduw van onze fortten, zeer schaars van geld voorziene, vertegenwoordigers te plaatsen. De afgunst was van de eene zijde ⁶⁰⁾ al niet minder sterk dan het wantrouwen van de andere, haat en nijd waren er het gevolg van.

Coen gaf met verbeten woede den Engelschen, waar ze op grond van de overeenkomst recht op hadden, maar ging ook geen stap verder. Hij liet geen gelegenheid voorbij gaan om zijn ondergeschikten voor hen te waarschuwen. Eenige citaten uit zijn brieven aan gouverneur van Speult mogen dit illustreeren. Als de Engelschen te Batavia een jacht naar Poeloe Roen willen zenden om den landgenooten daar, de met de Hollandsche O.I.C. gesloten overeenkomst mede te deelen, heet het 26 Oct. 1620 (Colenbr. Coen, II p. 777) „soo voorsz. jacht door eenige van d'onse bejegent werde, dat men alle hostiliteyt suspendere, hen alle eer en vruntschap betoone, sonder nochtans in 't alderminste toe te staen dat sijlieden off eenig andre Engelschen yets tot nadeel van de Generale Compagnie aldaer attenteren, eenige correspondentie met onse vyanden houden, off hun seconderen, 't welck in aller manieren sult doen beletten, den oorloch met de voorsz. onse vyanden, gelijk voor desen, continueerende, ende

⁵⁹⁾ Gardiner III, p. 331. James „was always prone to pass the broader aspects of a problem and to fix his eyes upon some side issue by which his personal reputation was affected or his personal feelings touched”. Vragen der groote politiek ontstaan door de aanvaarding van de Boheemsche koningskroon door zijn schoonzoon Frederik v. d. Palts, deden een oorlog in Europa dreigen, waarbij Engeland en de Nederlanden samen dienden te gaan.

⁶⁰⁾ Men bladere er de Cal. of State Papers, Col. Series, East Indies etc., vol. 1617—1621 en 1622—1624 maar op door !

latende voorsz. Engelschen ongemolesteert bij de haren op Puloron varen, maer nieuwers elders." Van „vruntschap" gesproken! 6 April 1621 meldt de op Banda triomfeerende Coen aan van Speult (C. C. III, p. 26): „Onse victorie verdriet d'Engelsen soo seer, dat sulcx niet hebben connen verberghen, maer ons verwijten dat de landen van Banda den coninck van Engellant ontnomen hebben, welcke redenen schijnen mede te brengen, dat niet naer laten sullen gepretendeerde revenge te nemen als d'occasie ende macht becomen. Hierover dienen hiertegen te versien, gelijk U. E. bevelen mede te doen" en vijf dagen later „Onse victorie verdriet ende spijt d'Engelsen uijt der maten seer. Waere haer commandeur in Amboina gebleven, so soud hier geen schande behaelt hebben ende tusschen ons geen questie wesen. Doch dewijle haer hoverdijde soo groot is, dat yder meent hem toe te comen d'eere die wy de natie als sijnde onse naestgebuerige bontgenooten uyt cortesie aendoen ende ons dienvolgende met discourtesie loonen ende voor de minste willen houden, is het goet dat met den eersten beter leeren ende yder van ons verneme, hoe wy de saecke verstaen." 28 Oct. 1622 schrijft Coen na een compliment aan van Speult over zijn uitvoerige brieven⁶¹), (C. C. III, p. 251): „'t Is quaet om raden op wat plaetse ende in wat maniere dat het de Ternataenen eygentlijk eerst gemunt hebben, doch is seecker dat sij ende oock d'Engelsen nae onse onderganck trachten, offe om civilder te spreken, dat haer proffijt soecken met ons te doen. Dit aldus sijnde, wat hebben van haer vergrootinge anders dan onse vercleyninge ende ruine te verwachten? Hierover in noodich dat ons ende d'onse voor haer hoeden en tegen haer wercken. Gebruycken sy geweld, weest daer na U vermogen met geweld tegen" en verder op „*D'occasie voorcomende, dat Godt niet en geve*, (cursiveering van mij, Cs.) doet over die van d'Engelsen welcke haer souden mogen vergrijpen alsulcken recht als over den corporael van Cambello ende andere gedaen is. Degene die heymelijck tegen ordre nagelen coopen off steelen, mach U. E. nae gelegentheyte ende goetvinden, gelijk d'autoriteyt van sijn ampt medebrengt, straffen. Disponeert mede over de wooninge van d'Engelsen na dat daer geraeden vint. 't Is welgedaen dat d'Engelsen haer versoeck van een derde van d' impositie ende een derde van de naegelen die des conincks van Tarnaten tol bedraecht, geweygert heeft. Uytermaten groot is d' onbeschaemde pretentie van

⁶¹) Van Speult toont zich in zijn brieven een zeer onderhoudend verteller. Hij heeft voldoende ontwikkeling om in dezen bij niemand uit dien tijd van briefcultuur achter te staan. Vide zijn brieven in Tiele's Bouwstoffen, dl. I en II.

die lieden. Wij verstaen mede niet behoorlijk te wesen, dat d'Engelsen in de huyshoudinge aen de taefel presideeren ende aen lant ende op prauwen beurt om beurt met d'onse vlagge voeren. Disponeert daerover, gelijk nae behooren geraeden vint, mits dat de coopluijden, als gesamentlijk over den handel met den anderen iets te doen hebben, gelijk de geraemde ordre medebrengt, beurt om beurt presideeren ⁶²".

Men begrijpt uit dgl. brieven in wat voor sfeer van wantrouwen men leefde; een spanning, die elk oogenblik tot uitbarstingen kon voeren. En welke stukken uit deze jaren men ook in handen krijgt, telkens is het hetzelfde. Niet alleen te Batavia had men allerlei strubbelingen; admiraal Dedel kon het bij de gemeenschappelijke onderneming tegen de Portugeezen ter kust van Malabar en in Mozambique in 1621 reeds op de uitreis met zijn Engelschen collega al evenmin eens worden als het wederzijdsche scheepsvolk ⁶³), in Djambi klaagde de opperkoopman Adriaan van der Dussen over geknoei van Engelsche zijde met peperleveranties ⁶⁴), de gouverneur der Molukken, Frederik de Houtman, toch zeker een zeer meegaand man, had met hen ongenoegen over het bouwen van een Engelsche loge te Ngofakiaha op het toenmalige kruidnagelencentrum Makian en over financieele questies ⁶⁵), zijn collega te Banda, Sonck, verdacht hen er van clandestien muskaatnooten te vervoeren, hetzelfde vreesde van Speult met kruidnagelen, ook verdacht hij hen van gekonkel met de Ternatanen op Seran. De Engelschen beschuldigden de Hollanders van dergelijke handelingen, klaagden er ook over, dat dezen veel te groote uitgaven deden en de door hen geleverde materialen voor veel te hooge bedragen op de gemeenschappelijke uitgavenrekening brachten. Hevige verontwaardiging deed Welden, de oud-factor der Engelschen op Banda, te Batavia ontstaan, toen hij 23 Sept. 1624 „coment van Amboina met het Nederlantse jacht Lonthor genoemd tegens wille van den schipper (sinds d'Engelse daer stercker op waren als de Nederlanders) d'Engelsz. vlagge van de groote stange heeft doen wayen soo langh do. jacht hier ter reede arriveerde ⁶⁶)".

Men trachte zich eens in te denken in het leven dier Hollandsche

⁶²) Met preséancequesties in Indië tot op den huidigen dag kunnen boekdeelen gevuld worden !

⁶³) N. Macleod. De Oost Indische Compagnie als zeemogendheid in Azië, 1927, dl. 1, p. 275—278.

⁶⁴) Kol. Arch., overgek. pap. 1625, Tweede Boek.

⁶⁵) Ibid. 1623, Eerste en tweede boek.

⁶⁶) Vgl. het in noot 31 genoemde summarium.

en Engelsche compagniesdienaren op de talrijke afgelegen, zelden door schepen bezochte, factorijen. Men zat daar dicht op elkaar gepakt; de man, dien men gisteren bevochten had, was nu de handelscompagnon geworden; men kon elkaar niet ontloopen, moest dag in dag uit samen werken, samen hokken soms, en zag in elkaar enkel den concurrent, die tot alles in staat was. Kwamen er schepen met nieuws van elders, dan bleek het dáár al net zoo te gaan. De Engelschen konden het niet verdragen, dat de in Europa zoo kleine, geprotegeerde buurnatie hier de baas was, welk een „insolentie”. Men wantrouwde elkaar, beschuldigde elkaar, bedroog elkaar, haatte elkaar, verdacht elkaar van al wat slecht was en moest daarbij tegenover derden nog den schijn ophouden vrienden te zijn. Vechtpartijen tusschen ondergeschikten bleven niet uit; op elk oogenblik en op elk eiland kon de niet te smoren haat plotseling fel oplaaien. Dat dit te Ambon geschiedde en nog wel op het moment, waarop de vertegenwoordigers der Engelsche compagnie te Batavia in hun geldverlegenheid reeds besloten hadden hun personeel uit de Molukken, Amboina en Banda terug te roepen, is slechts toeval^{66a}). Als de Engelsche president 11 April 1623⁶⁷) Towerson te Ambon, Welden te Banda en Gunning te Malajoe den daartoe strekkenden last geeft, heeft de tragedie reeds plaats gehad en is Towerson niet meer in leven.

Herman (Harman, Harmen) van Speult, evenals de gouverneur-generaal de Carpentier een compagniesdienaar uit de school van Coen, kende zijn gouvernement door en door; hij was reeds opperkoopman te Ambon, toen hij er 2 Juli 1617 luitenant-gouverneur en directeur werd onder den vaak afwezigen „admiraal”, den humanen Steven van der Haghen, dien hij 4 April 1619 als gouverneur en Raad van Indië opvolgde⁶⁸). Hij was een man naar Coen's hart. In zijn brieven aan van Speult klinkt vaak een warme toon, niet alleen, wanneer geluk te wenschen valt met een bevordering [Colenbr.-Coen II 286, 2 Nov. 1617: „De successie van U.E. is mij (gelyck voor desen hebbe geseyt) hertelick lief, alsmede sijn voorder advancement tot luytenant-gouverneur. Vertrouwe ende hoope oock sijn comportement sulcx wesen sal, dat den standt van Amboyna in corten daer-

^{66a}) Wat blijft er zoo van Holland Rose's (vgl. boven p. 9) „expel the rest”? Vóór de Ambonsche moord plaats had, was al tot terugroeping der Engelschen besloten!

⁶⁷) Reeds op 23 Januari 1623 had hij van zijn plan tot terugroeping in den Raad van Defensie aan Coen kennis gegeven.

⁶⁸) Zijn commissie is te vinden: Colenbrander-Coen, II, 543.

door mercklick sal wesen verseeckert ende verbeteret, welck Godt geve". en *ibid.* II 325, 30 Dec. d.a.v.: „Alsoo de landen van Amboyna voor een van de treffelickste pylaeren van de Compagnies staet sijn houdende ende U.E. voor een van de trouwhertige liefhebbers van de gemeene Nederlantsche welstandt, die ick hoope eerlang in meerder gebruyct sal worden..."⁶⁹⁾] of te loven voor flink optreden⁷⁰⁾, maar ook wanneer, en dat gebeurt nog al eens⁷¹⁾, van Speult gelaakt moet worden wegens te geringe zuinigheid^{71a)}. In het algemeen viel op hem staat te maken; hij was een energieke persoonlijkheid, die, wanneer noodig, veel initiatief toonde. Hij had echter neiging te vergeten, dat het Heeren Majores in eerste en laatste instantie om winst te doen was⁷²⁾. Gedurende het bewind van den weinig actieven gouv. gen. de Carpentier was hij de voornaamste drijvende kracht⁷³⁾, maar in diens tijd deed hij ook, zonder diens voorkennis, te Ambon „onnutte costelycke werken", zooals Coen, 3 November 1628, mopperend aan Heeren XVII meldde⁷⁴⁾. Hoe goed hij aangeschreven stond, blijkt ook hieruit, dat hij de eenige was, die bij Coen's vertrek naar patria in 1623 naast de Carpentier voor provisioneel gouverneur generaal in aanmerking werd gebracht. De Ambonsche rechtszaak en de neiging tot groote uitgaven deden noch in Indië, noch in het moederland zijn naam veel kwaad. Als bewindhebberen 27 Juli 1627 aan de Staten-Generaal laten weten, waarom zij Coen weer naar Indië hadden laten vertrekken, schrijven zij: „Ende nu vermits 't opontbieden van de rechteren van Amboyna, is Gouverneur van Speult al uijt de Indien herwaerts gescheijden, en den provisioneel Gouverneur Generael heeft syne ontslagningh versocht... indien bij Carpentier ende van Speult ontbloomt werdende, geen bequaem persoon aldaer te vinden was, wien men so grooten swaren charge conde vertrouwen". Een aardig ver-

⁶⁹⁾ Vgl. ook *ibid.*, p. 331, Coen aan Reael 31 Dec. 1617 en p. 516, de Memorie door Coen 20 Febr. 1619, te Ambon achtergelaten.

⁷⁰⁾ Vgl. den langen brief van 28 Oct. 1622, *ibid.* III, p. 249; boven gedeeltelijk geciteerd.

⁷¹⁾ Col. Coen III, p. 117 (brief v. 23.11.1621), p. 133 (31.1.1622), p. 268 (28.12.1622 aan de Houtman), p. 273 (28.12.1622) met deze merkwaardige uiting: „Wij bidden U.E. stelt dit int werck. Laet ons eens menschen worden ende quaede manieren naerlaeten. Doet wel menageeren, segge andermael; alle quae onkosten naerlaeten."

^{71a)} Dergelijke uitingen zijn bij den koelen, geniaal-schizothymen Coen uiterst zeldzaam.

⁷²⁾ Col. Coen, V, p. 776. Heeren XVII, 10 Aug. 1627.

⁷³⁾ Col. Coen, VI, p. 383.

⁷⁴⁾ Colenbr.-Coen, V, p. 125.

haal over van Speult's wijze van doen kort voor zijn dood († 23 Juli 1626 voor Mocca) geeft Mac Leod ⁷⁵⁾. Van Speult, commandeur van een vloot, die naar de Roode Zee wilde, had te weinig kruit bij zich. Hij onthaalde een met hem opvarenden Engelschen vlootvoogd aan boord zoo hartelijk, dat deze „aangenaam gestemd” hem een 50 vaten kruit overdeed!

Het gouvernement Amboina was als centrum van den specerij-handel hoogst belangrijk, daarbij als arbeidsterrein der Ternataansche intriganten zeer moeilijk te besturen. De gouverneur toonde zich zoowel een goed koopman als een goed bestuurder. In het bijzonder valt de juiste wijze te loven, waarop hij met de inlandsche bevolking wist om te gaan: op Amboina zelf is gedurende zijn bewind nog geen sprake van de woelingen, die na zijn vertrek tientallen van jaren de Compagnie zoo veel moeilijkheden gaven. De man had tact en was, waar het mogelijk was, heusch, maar toonde daarnaast, voor geen rigoureuze maatregelen terug te deinzen, wanneer hij die noodig achtte. Met de „Mooren” op Seran, de niet te vertrouwen Ternataansche stadhouders daar en hun aanhang, maakte hij korte metten; zag hij de kans schoon, dan verwoestte hij hun nederzettingen te vuur en te zwaard, daarbij trachtend contact te krijgen met de „bergboeren”, de heidenen in het binnenland ⁷⁶⁾. Hij is de man, die de beruchte hongitochten begon, een harde maatregel, maar waaraan bij het geheele Compagniessysteem niet te ontkomen viel. Heeren XVII toonden zich met dit optreden zeer ingenomen, den 24en Maart 1620 lieten zij Coen weten ⁷⁷⁾: „De maniere aengevangen by den gouverneur Speult in Amboyna, om de onderdanen van het casteel aldaer in devotie te houden ende onse vyanden tot reden te brengen, dunckt ons seer goet te sijn, gelijk als is geschiet in de tochten op Houtomory, Boano ende Assahoudie, neffens andere plaetsen, ende sal van node wesen, dat met soodanigen macht van d'inwoonderen ende d'onse te samen jaerlijx eene visite offte ronde werde gedaen, niet

⁷⁵⁾ Dl. I, p. 420.

⁷⁶⁾ Zulks op last van Coen, die 6 Sept. 1622 hierover aan Heeren XVII schreef (Colenbr.-Coen, I, p. 741): „...ordonneerde de gouverneur Speult met behendicheyt tegen de practijcke van de Mooren te wercken ende soo veel vrienden te maecken als doenlijcken is, ende insonderheyt neersticheyt te doen omme de boeren van Ceram t'onser devotie te krijgen. De gouverneur Speult is hiertoe sijn devoir doende ende de Ternatanen ende die van Loehoe, welck daeraen ten hoochste gelegen is, arbeyden na uytterste vermogen daertegen. Een quade laege is onse in Amboyna geleyt geweest, maer 't is Godloff t'onzen beste uijtgevallen.”

⁷⁷⁾ Colenbr.-Coen, IV, p. 444.

alleen in de quartieren van Amboyna, maer oock in de Molucques ende Banda, indien de gelegentheyt van die plaetsen 't selve mede toelaet, soosals U.E. sal connen oordeelen, om daervoor te verseeckeren voor onse Compagnie de vruchten van naegelen, nooten ende foelie, die soo solemnelijcken ende op soo een swaere ende costelijcke conditie (als is geweest de defentie van deselve plaetsen tegens haere vyanden) ons alleene sijn verbonden, opdat d'inwoonderen mogen leeren gehoorsamen ende eyndtlijk affectie dragen aen diegene die haer hebben gevoedt als sy verlooren waeren". Ook Coen toonde zich over van Speult's wijze van doen zeer tevreden; zoo schreef hij met een hatelijkheid aan het adres van Frederik de Houtman, van Speult's collega te Ternate, dien hij maar matig apprecieerde, en een nauwelijks verborgen snauw over de Engelschen 20 Juni 1623 naar patria⁷⁸⁾: „Seer loffelyck werct de gouverneur Speult tegen alle de attentaten ende ondercruypingen van vijanden ende geveynsde vrienden, maer in de Moluques schijnt het, wordt al in slaep gewiecht, die daer compt".

Van dezen vriend van Coen kan men verwachten, dat zijn oordeel over de Engelschen in diens geest zal zijn. Zijn brief van 15 Juni 1622 geeft hiervoor de bewijzen⁷⁹⁾: „... Wij hopen volgens V.E.E. bevel de saken soo te dirigeeren dat de souveraniteit door hare indringinge int minste vermindert ofte gequetst en worde, ende soo volcomen connen vernemen dat sij eenige conspiratien jegens den Heer of Souveraniteit begaen, sullen int welnemen van V.E.E. sonder wtstel recht doen naer behooren, sonder aensien van persoonen..." Het antwoord van Coen hierop is boven opgenomen. Zonder in één opzicht de positie der te Ambon souveraine Nederlanders ten aanzien der Engelschen te verzwakken, toonde van Speult zich in het dagelijksche leven welwillend en wist hij in moeilijke aangelegenheden strikt rechtvaardig te blijven. De Engelschen woonden de eerste paar jaren na hun komst met de Nederlanders samen in het kasteel Victoria, wat natuurlijk veel onderlinge wrijving veroorzaakte. In het najaar van '22 hielp van Speult den Engelschen agent Towerson aan een eigen huis buiten het kasteel^{79a)}; Towerson apprecieerde dit zóó, dat hij bij den president der Engelschen te Batavia een geschenk voor van Speult aanvraagde. De president ging hier echter niet op in, waarschuwde 16 Dec. '22 zelfs Towerson zich in acht te nemen

⁷⁸⁾ Colenbr.-Coen, I, p. 784.

⁷⁹⁾ Tiele, t.a.p., p. 325.

^{79a)} Coen had gelast, de Engelschen zoo mogelijk buiten de forten te huisvesten. Vgl. Colenbr.-Coen III, p. 17.

voor van Speult's „dissembled friendship, for he is a subtle man". Towerson werd herhaaldelijk aan Van Speult's tafel genood, die op zijn beurt ook bij den Engelschman te gast ging. De Engelschen bleven, ook nadat ze een eigen huis hadden betrokken, vrijen toegang tot het kasteel behouden en mochten zich in 's gouverneurs lusthof verpoozen en daar aan het balspel deelnemen. Krijgt onze koopman op Loehoe, Pieter van Santen een waarschuwing van bevriende inlandsche zijde, dat de „Mooren" de loge willen aanvallen, dan worden door onze „Eenhoorn" ook de Engelsche goederen van daar naar Ambon overgebracht. Towerson bood kapitein Vogel, die zich hierbij veel moeite had gegeven, hiervoor een geschenk aan. Over het boven in Coen's brief van 28 Oct. 1622 genoemde geval van „den corporael van Cambello" schreef van Speult 15 Juni 1622 aan Coen⁸⁰⁾: „Op Cambelle was geduyrende onse absentie een ongeluk geschiet tusschen eenen Engelsen assistent⁸¹⁾ ende een van onse corporaels, die den Engelsman over seeckere particuliere questie tusschen haerluyden geresen in duel voor de hant doot stack, naer dat sij wel bijcans een ure jegens den anderen doende geweest waren, daer de Engelsen seer instantelyck recht over versochten, niet jegenstaende den Engelsman causa movens vant begin desselfs geweest was ende soo mannelijck voor de vuyst geschiet, den welcken om tgroot gevolg van de sake in dese gestalte, al hoe wel de meestendeel van den Raet wel genegen waren tot eenige gracelijcker straffe als de doot, soo is nochtans den selven gecondemneert gearcabuseert te werden en diensvolgens geexecuteert, doch niemant van de Engelsen en heeft daer voor geintercedeert, dat onses gevoelens al vrij een groote bitterheyt is geweest, ten aansien de sake voor de hant geschiet was. Doch al haddet schoon sake geweest dat sij daer voor gebeden hadden, soo en soude evenwel om de consequentie wille de mitigatie oft versachtinge geen plaets connen hebben. Dan men seyt voor een spreekwoord soo voor gesonghen soo naer gedanst". Men ziet het: men had zorg te dragen dezen man niet te vertoornen; genade voor recht was van hem niet te verwachten! Zeer ergerde hem het volgende⁸²⁾: „De Engelsche Globe, van hier gaende naar Loehoe, heeft (niet jegen-

⁸⁰⁾ Tiele, t.a.p., p. 322.

⁸¹⁾ George Spence; Cal. State Papers, Col. Ser. East Indies, 1622—1624, No. 99, zegt over deze aangelegenheid: The Governor shot the corporal to death upon Muschamp's demand of justice which he „required more that the country should take notice of it, than from a revengeful disposition, in regard the quarrel was full fairly performed."

⁸²⁾ Tiele, p. 327. George Muschamp was Towerson's voorganger.

staende ick Mr. Mouschamps expresselyck eenige dagen te vooren gewaerschout hadde, dat hij sijn volck waerschouwen soude dat haer volck op de schepen niet met scherp en souden schieten oft dat in soodanigen val haer daer over straffen soude), op syn vertreck bij nachte hier niet weynich met scherp door de negrij geschoten, sulcx dat sij een jongen ende een vrouw op haar slaepplaatse doot hebben geschoten, sijnde alle beyde slaven, daer informatie van hebben doen nemen. Mr. Mouschamps verclaert haer gewaerschout te hebben. Sullen de schulthebbende daerover straffen naer behooren.... In conclusie, men dient hier met dit volck wel Argos oogten te hebben”.

Uit alle stukken blijkt, dat van Speult zich in de eerste maanden van '23 verre van gerust gevoelde over de houding der Ternataansche grooten op Seran. Er waren allerlei indices, die op een algemeenen aanval wezen: te Kombello was een timmerman vermoord, op Manipa de loge verbrand, op Loehoe was, zooals reeds werd vermeld, van Santen gewaarschuwd, dat de loge daar zou worden aangevallen; hij had zich zoo zwak gevoeld, dat hij zich met zijn personeel naar Kombello had willen redden; op weg daarheen was hij aangevallen en gekwetst, een van zijn raadspersonen was gedood. Van Speult achtte zijn macht niet groot genoeg om de „Mooren” te kunnen ten onder brengen; herhaaldelijk vroeg hij in deze jaren om versterking. Eerst de komst van de Nassausche vloot, April 1625, veroorloofde hem een — slecht gelukkende — poging te doen Seran ten onder te brengen⁸³). Begin '23 ontving hij Coen's brief van 28 Oct. 1622, die hem carte blanche gaf bij een optreden der Engelschen, die hij er van verdacht in de Seransche moeilijkheden de hand te hebben. Plotseling komt dan, 23 Februari 1623, door het onvoorzichtige rondneuzen van een door de Engelschen omgekochten Japanschen soldaat en daarop gevolgde verhooren aan het licht, dat zij voornemens waren het kasteel bij verrassing te nemen. Kan het nu verwondering wekken, dat van Speult en zijn raad, in gemoede overtuigd van de schuld der Engelschen en zich te zwak achtend om de gevangenen door een deel der toch al te geringe troepen naar elders te doen overbrengen, tegen hen uiterst strenge maatregelen namen? De executie der Engelschen en Japanners was een waarschuwing tevens aan het adres van Ternatanen, Séranners en halve vrienden als den kapitein Hitoe, wat hun te wachten stond! Van Speult zou voor een herhaling van Coen's optreden tegen de Bandaneezen in zijn

⁸³) Mac Leod, I, p. 381.

gouvernement niet terugdeinzen. Met de Carpentier en de zijnen en meer dan dezen kan men de terechtstelling hoogelijk betreuren, maar men vrage zich daarbij af of de houding van Van Speult en zijn raad in hun door allerlei gebeurtenissen, berichten en geruchten ontstane toestand niet volkomen verklaarbaar is. Men voelde zich ernstig bedreigd en alleen doortastende maatregelen, zooals men ze van Coen geleerd had, konden nog redding geven.

Is nog na te gaan, of het gevaar werkelijk zoo groot was? Hoe talrijk waren de Engelschen? Wat waren het voor menschen? Wat waren ze eigenlijk van plan? Was er eenige kans op succes? De „copie autentycq” leert hierover bitter weinig; uit brieven van van Speult, uit de verhooren der rechters te Batavia en uit eenige andere stukken valt daarover echter wel wat meer op te maken. Op het eerste gezicht lijkt het hoogst onwaarschijnlijk, dat een 18 tal Engelschen, waarvan er slechts 7 ter hoofdplaats gevestigd waren, 5 der anderen zelfs op Seran, al hadden ze dan hulp van een 10 tal Japansche soldaten en wat slaven eenige kans hadden het vrij sterke en door een compagnie soldaten bezette kasteel Victoria, liggend bij een op onze hand zijnde, door gewapende vrijburgers bewoonde havenplaats, al ware het dan bij verrassing, te nemen⁸⁴). Een kleine, maar eendrachtige en vastberaden groep kan echter altijd veel bereiken. Vormden deze Engelschen een dergelijke groep? Het lijkt er niet erg op; daarvoor speelden Wijntje en Trijntje bij hen een te groote rol en ook anderszins krijgt men niet den indruk, dat een eendrachtig streven hen bezielde. Wright⁸⁵) zegt van den agent, captain Gabriel Towerson, dat hij „seems to have been a somewhat loose-living Englishman of a type not uncommon in the East India Company's service at that time, as their records abundantly show”. Hij had jarenlang in Banten gewerkt en was later in Voor-Indië verzeild, waar hij met een blijkbaar tamelijk gefortuneerde Armenische vrouw uit Agra, de weduwe van een collega, was getrouwd. Sir Thomas Roe, de Britsche gezant bij den Grootmogol, ergerde zich nog al over den overdreven grooten staat, dien hij voerde en over de wijze, waarop hij zijn familierelaties gebruikte voor particulieren handel⁸⁶).

⁸⁴) By V. I. van de Wall, *De Nederlandsche Oudheden in de Molukken*, 1928, vindt men p. 131 behalve de opmerking, dat „volgens de toenmaals vigeerende wetten” meer dan veertig samenzweersders werden ter dood gebracht (hoe komt de heer v. d. W. tot dit aantal?) een beschrijving uit 1627 van het kasteel van de hand van den commissaris Gilles Seys.

⁸⁵) *20th Century Impressions*, p. 38.

⁸⁶) *Cal. of State Papers, 1617—1621*, No. 217, Dec. 17.

Towerson trachtte, vermoedelijk wegens vorderingen, die zijn vrouw op de Compagnie had, op kosten van dit lichaam, te leven⁸⁷⁾. Een paar maanden na zijn huwelijk schijnt hij genoeg gekregen te hebben van zijn schoonfamilie⁸⁸⁾ en in 1619 is hij — zonder zijn vrouw — op weg naar Engeland, werwaarts hij groote hoeveelheden particuliere koopmanschappen meeneemt⁸⁹⁾. Met behulp van een broer William, aandeelhouder in de Compagnie, die Juni 1619 voor deputy-governor in aanmerking was gebracht⁹⁰⁾, dus nog al invloed had, werd hij, ofschoon men vele bezwaren had tegen zijn vrouw⁹¹⁾, en ongeacht zijn meebrengen van particuliere handelswaar 1620 weer uitgezonden en wel als commandant van de Anne met voorloopige bestemming Jacatra⁹²⁾. Dit schip loopt echter al bij Gravesend aan den grond en het gevolg is, dat Towerson eerst tegen het einde van 1621 op Java aankomt; kort daarop wordt hij tot agent te Ambon benoemd⁹³⁾, waar hij ongeveer Juni 1622 moet zijn aangekomen. Zijn verhouding tot van Speult leek tot het drama begon vrij goed te zijn. Met Towerson was te Ambon aangekomen de koopman Thompson,, die hem had bij te staan als tolk en als boekhouder. De twee konden het zeer slecht met elkaar vinden; Towerson verweet den ander, dat hij in zijn dronkenschap het geheim van het complot zeker zou verraden. De arme Thompson had een zoo sterk minderwaardigheidscomplex, dat hij, om deze woorden alleen, pas bekende, nadat de zware tortuur op hem was toegepast. De barbier Price, die zich in de besprekingen met de Japanners naast Johnson en Clarke⁹⁴⁾ het meest actief toonde, was bij de ontdekking van het complot „toevallig” reeds in hechtenis; in een dronken bui had hij gedreigd het huis van een Hollander in brand te steken. In het Engelsche pamflet „the Answer”⁹⁵⁾ wordt gezegd, dat het niet te gelooven was, dat Towerson juist dezen man als tusschenpersoon zou hebben gekozen voor de onderhandelingen met de Japanners, daar Price was: „a drunken debauched sot, who also (as the English that were there

⁸⁷⁾ Id. No. 230. „The families of... Capt. Towerson and their retinues pester the house at Surat, and call upon the Company's purse.”

⁸⁸⁾ Id., No. 302.

⁸⁹⁾ No. 743, 15 Sept. 1619.

⁹⁰⁾ No. 700.

⁹¹⁾ No. 738. Men hoort verder niet over haar, ze bleef in Voor-Indië.

⁹²⁾ No. 926.

⁹³⁾ Id. 1622—1624, No. 9. 3 Jan. 1622 was hij zeker te Batavia. Vgl. Colenbrander-Coen III, p. 122.

⁹⁴⁾ Deze laatste hield ook de Engelschen op de buitenposten op de hoogte.

⁹⁵⁾ Knuttel, No. 3551.

constantly report), threatened to cut the said Towerson's throat, for that he had punished him for his misdemeanors". De roerende betuigingen, die Coulson, de factor op Hitoe, in zijn (Schotsche) psalmboek schreef⁹⁶), maken op mij den indruk geen maakwerk achteraf te zijn, zooals Colenbrander⁹⁷) half vermoedt. Het gaat niet aan van een stuk zonder verdere argumenten te veronderstellen, dat het wel een vervalsching zou kunnen zijn⁹⁸). Juist het onbeholpene van Coulson's noodkreet maakt op mij den indruk, dat deze man van het complot niet geweten heeft. Ik word in mijn meening versterkt door twee indices: 1e. Van Speult liet om „zekere redenen" den man met Collins en Thompson om zijn leven loten, had dus bepaalde redenen juist hem een kans te willen geven en 2e. Jan van Nieuwpoort's verklaring (vide boven p. 17), dat Coulson hem gezegd had, dat Towerson hem ten onrechte beschuldigde⁹⁹). Met Stapel ben ik het geheel eens, wanneer hij zegt, dat Coulson's psalmboek aantekening slechts voor zijn eigen onschuld spreekt, niet voor die van anderen. Ik houd het er voor, dat de Engelschen Coulson buiten hun plannen hebben gelaten. Beaumont, de factor te Loehoe, wordt in het te Batavia gehouden interrogatorium steeds oud, onnoozel en simpel genoemd. Te Loehoe had hij geregeld omgang gehad met onzen koopman Van Santen; aan diens voorspraak dankte hij zijn gratieering. Zoowel Craayvanger's verklaring over hem aan notaris van Haaps als Beaumont's confessie, aan de Carpentier en zijn raad afgelegd, maken een zeer zieligen indruk. De man werd te Ambon nauwelijks gepijnigd, maar voelde zich blijkbaar schuldig en bekende uit angst voor pijn verder maar zoo gauw mogelijk. Dat deze man in een 17 December

⁹⁶) Ze zijn afgedrukt in Cal. of State Papers, 1622—1624, No. 312. Vóór in dit boek, dat op het Rijksarchief berust, en getiteld is: The Psalmes of David in Meeter with the prose. Where unto is added Prayers commonly used in the Kirke and private houses: with a perpetual Kalendar, and all the changes of the Moone, that shall happen for the space of XIX yeeres to come. Duelie calculated to the Meridian of Edinburgh-Edinburgh, Printed by Andrew Hart, 1611. Cum Privilegio Regiae Majestatis" vindt men nog de volgende aantekening: This book bought by M. Wetherall marchant in Cambello for 7 P. sent heather to G. T. (= owerson) for the housses use.

⁹⁷) Dl. VI, p. 357.

⁹⁸) Voor Towerson's aantekening op de schuldbekentenis bestaat hiervoor wel aanleiding vide boven p. 18! Stapel verwacht, vgl. noot 30, Coulson en Collins. Houdt men Coulson voor wel schuldig, dan is (vgl. Stapel, p. 224) zijn bekentenis na pijniging, geen bewijs voor gebrek aan moed; dat is wel het geval, als men hem, zooals ik doe, voor onschuldig houd.

⁹⁹) Dat Coulson de aanlegger van het geheele complot zou geweest zijn, houd ik voor een vergissing van de Maerschalck. Zie noot 35.

1623 te Batavia geschreven brief¹⁰⁰), dus na zijn definitieve gratieering, ineens een grooten mond open doet over den dood van zijn vrienden, doet weinig sympathiek aan. Voor dit stumpertje was er heusch geen reden, nu het gevaar voorbij was, dapper te gaan doen. Nog slechtere getuigenis moet gegeven worden van de andere vrijgesproken of gegratieerde Engelschen, die Batavia bereikten. De Engelsche president daar, Brockedon, getuigde 14 Dec. 1623 het volgende van hen¹⁰¹): „John Powle, George Sherricke, William Webber and Ephraim Ramsey have been employed as assistants in Amboyna; neither their sufficiency nor good carriage deserve commendation. Edward Collins was an assistant in Amboyna; has run much out of cash, and deceived several men of good sums of money. The Company should give no future employment to such untrusty unthrifths; he was also condemned to die, and by drawing lots saved his life”. Komen deze mannen echter een half jaar later te Londen, dan zijn ze er de helden van den dag. Het bestuur van de O.I.C.¹⁰²) vindt dan „George Sherrock an honest, diligent young man”, de knoeier Collins krijgt een plaatsje n.b. in „the countinghouse at 10 s. a week”, de assistent John Powle durft te beweren door het proces 2000 realen verloren te hebben, die hij in tien jaar (van wat voor salaris!) zou bespaard hebben, Ephraim Ramsey blijkt een protégé te zijn van lord Holderness¹⁰³), die hem aan den koning wil voorstellen!

Over de andere Engelschen vond ik geen nadere bijzonderheden; deze gegevens zijn echter wel voldoende om te laten zien, dat men te doen had met een troepje zeer middelmatige lieden: pralers, dronkaards en knoeiers; van vastberadenheid en eensgezindheid blijkt weinig. Slechts hoop op gewin kan dezulken, indien alcoholmisbruik bepaalde remmen heeft verzwakt, tot daden brengen! En wat hadden deze menschen nu voor plannen?

De Japanners, die vermoedelijk niet met de bijzonderheden op de hoogte waren, verklaarden bij het verhoor, dat de Engelschen de komst van een van hun schepen op de reede wilden afwachten; telkens twee Japanners moesten dan op een gegeven sein een der punten van het kasteel bezetten, de rest van Speult arresteren of, zoo hij zich verzette, afmaken. Ook Pryce, Browne, Wetherall en

¹⁰⁰) Cal. State Papers, 1622—1624, No. 375.

¹⁰¹) Ibid., p. 207.

¹⁰²) Ibid., No. 607, 18 Sept. 1624.

¹⁰³) Mogelijk een familielid? John, earl of Holderness was een Ramsey.

Collins deelden mede, dat men voor den aanslag de komst van een schip of schepen wilde afwachten. De laatste voegde hier aan toe, dat men na de inneming van 't kasteel de burgerij zoo veel schade en afbreuk zou gedaan hebben als mogelijk ware „bij aldien met haar niet en hadden comen te accordeeren”.

Thompson vertelde, dat „die van Loehoe ende eenige corcorren hen soude te hulpe comen”. De marinho (= opzichter; het woord wordt in de Molukken voor een dorpsbeambte nog gebruikt) der compagniesslaven, de Portugees Perez, had zijn hulp en die der slaven toegezegd.

Timothy Johnson echter, een der meest actieve Engelschen, verklaarde, dat men wilde optreden als „den heer Gouvern^r ergens uyt soude geweest zijn en sij binnen op 't swackste en onversienste waren”. Volgens Towerson, ten slotte, had men den tijd van optreden nog niet afgesproken; er zou worden opgetreden als van Speult op tournee was; hij ontkende iemand last gegeven te hebben „met die van Loehoe, Hitoe oft Combello over de selve sake te bitcharen, veel min haer cruijt, loot, musquetten en ander amonitie van oorloge ter comste van sijne schepen toegesegt oft doen seggen te hebben”. Hij had eigener autoriteit willen handelen; zijn chefs te Batavia had hij pas na het lukken van zijn aanslag daarmee op de hoogte willen brengen; mochten ze zijn handeling niet goedgekeurd hebben, dan wilde hij het kasteel op eigen hand houden met hulp van inheemschen.

Er zijn dus drie, eventueel te combineeren, mogelijkheden:

1o. men wilde de komst van (een) Engelsch schip (schepen) afwachten.

2o. men verwachtte hulp der Seransche „mooren”.

3o. men wilde optreden, als van Speult een inspectietocht maakte.

Ad 1o. De meeste beschuldigten gaven dit plan als het beoogde op, echter niet de belangrijkste onder hen. Moeilijk is aan te nemen, dat Towerson ten deze hulp van Engelsche schepen zou ontvangen hebben, als de schippers daartoe geen opdracht van den president te Batavia zouden ontvangen hebben. Uit geen enkel stuk blijkt, dat Brockedon ook maar iets van Towerson's voornemen wist, T. zelf ontkende dit nadrukkelijk. Er is een enkele aanwijzing, dat men te Batavia iets tegen het kasteel Victoria in den zin had, maar sterk is ze niet: Towerson's voorganger, Muschamp, had 12 Juni 1621¹⁰⁴) *ingevolge hem verstrekten last*, den President te Batavia laten weten,

¹⁰⁴) Ibid., 1617—1621, No. 1021.

dat het garnizoen te Amboina 350 man bedroeg en een „plott” van Amboyna ingediend met de namen en ligging van alle plaatsen onder Hollandsche jurisdictie, vergezeld van een plattegrond van het kasteel met een opgave van lengte en breedte er van en de hoeveelheid ammunities. Bedenkt men daarbij, wat koning James eenige jaren vroeger van plan was geweest¹⁰⁵⁾, dan is de mogelijkheid van een optreden op last van hooger hand niet uitgesloten. Het bewijs hiervan is echter niet geleverd en dat men te Batavia de Engelschen van Amboina, Banda en de Molukken juist terug riep in deze dagen, is een zeer sterk argument tegen deze lezing.

Ad 2o. Van de beschuldigten sprak alleen Thompson, de tweede man te Ambon, over hulp van inheemschen kant. Van Speult was blijkbaar van meening, dat het gevaar dreigde van een combinatie van zijn Europeesche en inlandsche vijanden; ook betwijfelde hij de betrouwbaarheid van zijn inlandsche bondgenooten. Het hoofdargument om de gearresteerden te Amboina en niet te Batavia te berechten¹⁰⁶⁾, was volgens de Copie autentycq: „Alsoo eenige Ternatanen en swarten hier omtrent buiten gewoonte nu eenigen tijt herwaerts, apparentlyck door ophitsen van ditto Engelsz hebben beginnen te rebelleeren en eenige Nederlanders en compagniesdienaeren te vermoorden en doot te slaen”. In zijn brief van 5 Juni 1623¹⁰⁷⁾ schrijft van Speult aan de Carpentier: „... niettegenstaende van ons versekert hielden dat gemelte Capⁿ Towers. meer aenhang hadde van onse onderdanen soo en hebben ten aensien van de tegenwoordige gestalte met die van Loehoe aen die sake niet derven comen, ende sulcx ongemerct over 't hooft gesien omme geen meerder alteratie te veroorsaken...” en 17 Juni voegt hij hier aan toe: „... Nu over ongeveer 4 dagen geleden hebben onse coopl. op Hyttoe verstaen van Halleny als daer naer oock van sijn vader Capⁿ. Hittoe hoe dat die van Loehoe eenen brief gesonden hadden aen Mr. Weldingh^{107a)} daer extraordinarie dilligentie omme gedaen is om te weten door wien hem die behandicht soude wesen maer hebben daer niets sekens van connen vernemen, sulcx dat daer bij volcomentlijck aff te weten is, dat de Ternatanen verstant wegens hare conspiratie gehadt hebben. Van den Commandeur Carstens hebben mede verstaen dat hem op 't eylant Key was geseyt dat wij Amboina quijt waren. Sulcx

¹⁰⁵⁾ Vide noot 58.

¹⁰⁶⁾ Vgl. Stapel, p. 212 en boven p. 33.

¹⁰⁷⁾ Kol. Arch. Overgek. Pap. 1624, Tweede boek.

^{107a)} Welden, de agent op Banda.

dat uyt alle omstandicheyden blijkt, haren aenslach vrij wat breed gewortelt was. Godt sij loff die de Comp. voir soo merckelijcken schade en ons voor haer bloedige concepten soo genadelyck heeft willen behoeden". Overtuigd was van Speult dus volkomen van de juistheid van zijn visie, maar zekerheid had hij niet en kreeg hij niet. In latere stukken vindt men deze door Towerson nadrukkelijk tegengesproken opvatting niet terug, vermoedelijk deelden van Speult's raadslieden haar niet.

Ad 3o. de door Johnson en door Towerson zelf aangegeven mogelijkheid, die eenige jaren later door de te Batavia ondervraagde rechters als de juiste werd opgegeven. Op de 135e vraag van het interrogatorium: „Off d'Engelsen sterck genoch waeren om 't voorgenomen feyt 't executeeren en bij wat middel sij haer daer toe souden hebben konnen verstercken" geven Wijncoop, van Leeuwen, Vogel, Joosten en Taylard allen een in substantie geheel gelijk antwoord, dat in Wijncoop's woorden aldus luidt: „Seyt dat d'Engelsen nae sijn deposants opinie middel genouch gehadt hebben in 't Casteel van Amboyna bij verraet te emporteeren en vermeersteren al soe haer voornemen geweest is deese voorgenomene conspiratie int werck te stellen, als de Gouv^r met sijn suite en principale officieren op een tocht soude getrocken sijn, wanneer 't Casteel ontbloot en de soldaten soo nae gelicht worden, dat in sulcke sonjuncture niet boven de 40 coppen tot bewaringe van het casteel overblijven, en dat noch van d'on-dienstichste, als creupele lamme en verminckte en onervarenste, alsoo den Gouv^r de cloeckste en experimenteerste met hem neemt, en — behalve dat in sulcke gevalle 't Guarnisoen soo swack is, soo soude de Nederlanders haer op de Japanders in dienst van de Comp^a sijnde niet hebbe konne verlaten en van self die niet alleenlyck geen assistentie genooten, maer deerlyck overvallen sijn geweest, nadien de Engelsz. met de selve tot dien fijne tot verscheyde reysen op diverse plaetsen gehandelt, en alreede met eenige kleene schenckage gewonnen hadden en noch met belofte voor duysent realen van 8en waren voedende. Darenboven soude de portugees synde guardiaen van de slaven dit voorgenomen verraet gelijck d'Engelse alsoo met de zelve versproocken en overeen gecommen waeren, niet weynich gevordert hebben, alsoo zij tot haerder assistentie een goede ptije selvers van der Comp^a slaven en lyffeygenen soude opgebracht hebben, van de welcke de meeste hoep haer soo na des ges. Portugees als commanduer van de slaven commandement en ordre gewoon is te regulere, dat sij op sijn ordre niet souden refuseeren of te doen of te laeten, al

waert schoon 't zelvige tegen rede, billicheyt, alle goede seden en tegen 't profijt van de Comp^a soude strijde, ende behalve dese groote secourse soo soude de Engelse haer volck soo van de buytencomp-toyre als van logie bijt Casteel ontbooden, versamelt en tot de ges. aenslach bij de andere geroepe hebbende met hare deelname een goede ptije van haere eijgen natie hebben connen opbrengen gelijk hare meningh en intentie soodanich geweest is, met welcke gecombineerde macht de Engelsche (die soo wel geduyrende des Gouverneurs absentie, als presentie vrije en libere toegangh sonder eenige suspicie tot het Casteel gehadt hebben) op soo swacke ongerede garnisoen met soo goede macht als sy soude hebben connen opbrengen haer voorgenome desseyen lichtelijck int werck stellen. en 't casteel sonder groote resistentie soude connen emporteeren, waer bij noch compt, dat d' Engelse als sij haer voornemen soude hebbe wille effectueeren brant op verscheyden plaetse int quartier soude gesticht hebben, met deze intentie, dat de burgerije met de brant te blusschen en haer goet te salveren doende sijnde, sij ondertussen haer aenslach int werck stelle en de burgerije aen het casteel geen behoirel. assistentie soude hebbe konne doen". Men ziet: een plan, dat groote kans van slagen had! Ware deze voorstelling gedurende het proces duidelijk naar voren gekomen, men behoefde aan de juistheid van dit concept niet te twijfelen. Thans echter geeft het slechts de Communis opinio weer der rechters in 1626.

Stapel (p. 217) is van meening, dat de Engelschen over vrij veel bedienden en slaven beschikten, die hen zouden hebben kunnen helpen; hij acht het onaannemelijk, dat de Engelschen in totaal maar zes „boys" hadden. Ook ik vind dat getal laag, maar betwijfel toch of het aantal volgelingen der Engelschen veel grooter was. De Engelsche Compagnie behandelde haar dienaren uiterst poovertjes; in stuk 990 van dl 1617—1621 van de herhaaldelijke geciteerde Cal, of State Papers vind ik onder 10 Maart 1621 opgegeven de plaatsing te Ambon van kooplieden met „servants and blacks", voor Hitoe hetzelfde, voor Loehoe alleen met „blacks", voor Kombello „Samuel Foxcrofte and George Spence, with a boy and a black", voor Larike „Henry Short and George Sherricke with a boy and a black". Zoo-wel te Kambello als te Larike vindt men dus maar twee volgelingen; het aantal zal dus in de andere plaatsen ook klein geweest zijn. En bedoelt men met „boys", wat tegenwoordig „djongos" heet of zijn dit jonge Engelschen van het genre Sadler en Ladbrooke, die reeds onder de achttien Engelschen zijn begrepen? In de opgave der na de exe-

cutie op Amboina aangetroffen eigendommen der Engelsche Compagnie vond ik geen slaven vermeld. Hoe dit echter ook zij, op de door Wijncoop vermelde wijze konden de Engelschen zeker voldoende macht op de been brengen om het slecht bewaakte kasteel Victoria te nemen. Slechts het zoo laat in de stukken vermeld worden van dit plan weerhoudt mij ervan, het als zeker aan te nemen.

Het komt mij voor, dat Towerson zelf nog niet zeker wist, hoe hij het kasteel vermeesteren wilde. Hij zal verschillende mogelijkheden overdracht hebben en van de omstandigheden willen laten afhangen, hoe te handelen. Toen de „loose living Englishman” op Nieuwjaarsdag oude stijl 1623 bijna al zijn landgenooten bij zich vereenigd zag en onder invloed van de ongetwijfeld in ruime hoeveelheid genoten drank¹⁰⁸⁾, de tongen loskwamen en ieder zijn ergernis over de Hollanders begon te luchten, zal hij — zij het dan ook onder het zegel van geheimhouding — iets van zijn plannen — phantasieën mogelijk nog slechts — hebben laten blijken. Toen men nadere bijzonderheden vroeg, heeft hij wat meer van zijn overwegingen laten weten, o.a. die over de mogelijke hulp van de Japanners en de slaven. De meest heet gebakerde van zijn volgelingen, Price, Johnson en Clarke hebben toen, misschien aanvankelijk zelfs zonder zijn voorkennis, getracht die lieden maar vast op hun hand te brengen. Door dit „bitcharen” was de zaak aan het rollen gebracht, die tot zooveel haat en nijd tusschen de Hollandsche en de Engelsche naties aanleiding zou geven.

De diepere oorzaken liggen in den wedijver tusschen de beide opstrevende, handeldrijvende en elkaar overal als concurrenten ontmoetende volken. „Hoe moest het worden”, zegt Huizinga¹⁰⁹⁾, na vermeld te hebben, dat omstreeks 1600 de Engelschen een zeer ongunstigen dunk van de Nederlanders hadden, „hoe moest het worden, toen de Spanjaard niet meer te vreezen was, toen Engelschen en Nederlanders overal elkander als vastberaden mededingers ontmoeten: in Indië en de Nieuwe Wereld, in de Oostzee en op de haringvisserij”. Alle naijver en haat kristalliseerde zich als het ware om de gebeurtenissen te Ambon. Had de „Ambonsche moord” niet plaats gevonden, een explosie elders zou dezelfde functie hebben gehad. De van wantrouwen en afgunst vervulde, met haat bezoedelde sfeer

¹⁰⁸⁾ Hoe gaat het nog thans vaak op dgl. feestdagen op afgelegen posten toe!

¹⁰⁹⁾ Dr. J. Huizinga: Engelschen en Nederlanders in Shakespeare's tijd, in Gids van Mei 1924, p. 230.

van het Ambon van 1623 leverde daartoe echter den meest geëigenden voedingsbodem.

Dat de verontwaardiging over het te Ambon gebeurde in Engeland zoo lang bleef voortduren, heeft, wil mij voorkomen, nog een reden, nl. een van binnenlandsche politiek. Over de Engelsche expansiedrang in de zestiende eeuw heeft men niet gering te denken: reeds in 1553 trachtte men door de Noord-Oost-passage China en Indië te bereiken¹¹⁰⁾, talrijke „roof”tochten naar Spaansch Amerika waren hoogst populair, Drake zeilde 1578—1580 als tweede, Cavendish 1586—1588 als derde rond de wereld en koningin Elisabeth steunde dit streven op de haar eigen voorzichtige wijze, al mocht haar persoonlijk belangstelling, voor wat buiten Europa lag, ontbreken¹¹¹⁾. De eerste Stuart op den Engelschen troon toonde echter niet het minste begrip voor wat het begin van Engeland's grootheid beteekende; zijn streven was er op gericht Spanje te vriend te houden; aan dit land offerde hij zelfs den zoo populaireren kolonisator Raleigh op. Werd ondanks zijn pogingen de vriendschap met Spanje hoog te houden, de verhouding tot dat land te koel, dan zocht hij op onhandige wijze samenwerking met de concurreerende Hollanders; in 1619 door de dwaze overeenkomst met de Nederlandsche O.I.C., in 1624/25 door een, wanneer men het te Ambon gebeurde tenminste werkelijk als moord zag, veel te slap opkomen voor de in zijn natie luid geworden eischen. En onder zijn zoon werd dit niet anders. Voor de binnenlandsche tegenstanders der Stuarts was dit een reden te meer om het expansiestreven te bevorderen. Cromwell liet zien, dat hij zijn landgenooten, ook buiten Europa, wist te steunen; in zijn in 1652 weer naar voren brengen van de klachten over de Ambonsche rechtszaak stak een goed deel binnenlandsche propaganda. Maar wanneer dan in 1660 het koningschap is hersteld, dan willen de latere Stuarts laten merken, dat ook hún streven dezelfde richting uitgaat, ze willen in geen deele voor Cromwell onderdoen. En dan is het heel gemakkelijk in 1665 het oude stokpaard, de „Ambonsche moord” maar weer van stal te halen. Gebeurt dit in 1672 weer om de impopulariteit van den derden oorlog tegen Nederland weg te werken, dan blijkt het dier toch niet meer te willen loopen! Teekenend is, dat de regeering dan tracht de volkswoede aan te wakkeren door de geschiedenis weer op het tooneel te brengen. Een vijftig jaar eerder was dit *spontaan*

¹¹⁰⁾ Cambridge History of the British Empire, I, p. 39.

¹¹¹⁾ Ibid., p. 61.

geschied op eenzelfde manier als thans de revue zich van dergelijke zaken meester maakt ¹¹²⁾). In 1673 echter moet Dryden *op bestelling* van een der „Cabal” ministers het onderwerp als tragedie bewerken. Dat het stuk noch als kunstwerk, noch als propagandamiddel, noch als historieuitbeelding waarde had, laat zich begrijpen. In de binnenslandsche politiek had de „moord” zijn beteekenis verloren, in de propaganda werd hij nog tot in onze eeuw, vide het boek van Willson van 1902, gebruikt!

¹¹²⁾ Huizinga, t.a.p., p. 231.

Bijlage.

LIJST DER ENGELSCHEN IN DE AMBONSCHERECHTSZAAK BETROKKEN.

Naam.	Standplaats.	Qualiteit.	Leeftijd.	Vonnis.
1. Gabriel Towerson.	Ambon.	Agent.	49 jaar.	Onthoofd.
2. Emanuel Thompson.	id.	Koopman.	50 jaar.	id.
3. Timothy Johnson ¹⁾ .	id.	Onderkoopman.	29 jaar.	id.
4. Edward Collins.	id.	Assistent.	25 jaar.	Naar Batavia gezonden.
5. Abel Price.	id.	Barbier.	24 jaar.	Onthoofd.
6. Robert Browne.	id.	Kleermaker.	24 jaar.	id.
7. John Fardo.	id.	Bottelier.	42 jaar.	id.
8. William Griggs.	Larike (W.kust v. Amboina).	Koopman.	28 jaar.	id.
9. William Webbe(r).	id.	Assistent.	32 jaar.	Vrijgesproken.
10. John Sadler.	id.	Bottelier.	20 jaar.	id.
11. Samuel Co(u)lson.	Hitoe (Nd.kust id.).	Koopman.	39 jaar.	Onthoofd.
12. John Clarke.	id.	Assistent.	36 jaar.	id.
13. George Sharrock (Sherrick).	id.	id.	31 jaar.	Vrijgesproken.
14. John Wetherall.	Kambello (W.kust van Hoamoal).	Koopman.	31 jaar.	Onthoofd.
15. John Powle.	id.	Assistent.	31 jaar.	Vrijgesproken.
16. Thomas Ladbrooke ²⁾ .	id.	Jongen.		id.
17. John Bea(u)mont.	Loehoe (O.kust id.).	Koopman.	48 jaar.	Naar Batavia gezonden.
18. Ephraim Ramsey.	id.	Assistent.	31 jaar.	Vrijgesproken.

¹⁾ Johnson wordt in de Cal. of State Papers 1617—1621, No. 742, surgeon genoemd; te Ambon schijnt hij echter als onderkoopman te zijn opgetreden.

²⁾ No. 16 wordt in alle stukken van Engelsche zijde steeds zóó genoemd; de „Copie Autentycq” en alle Nederlandsche literatuur noemen hem Th. Sharke. Ik houd dit „Sharke” in de zoo onnauwkeurige „copie” voor een herhaling van No. 13 „Sharrock”.

LIJST DER RECHTERS.

Dé Gouverneur, Herman van Speult, 23 Juli 1626 voor Mocca overleden.

De opperkooplieden: Laurens de Maerschallck, Jan Jacobsz. Wijncoop (op de „t Wapen van Rotterdam”) en Jan van Leeuwen.

De kooplieden en onderkooplieden: Herman Crayvanger, Pieter van Santen (te Loehoe), Jan Joosten, Roeland Taylard (Tyeller), Jan Janssen Wisschard (op de „Eenhoorn”), Clement Carseboom (op de „Rotterdam”) en Leonard Clock. De laatste beiden zijn vóór 3 Febr. 1626 overleden.

De kapitein van het garnizoen Marten Jans Vogel en de schippers Jan van Nieuwpoort en Jacob Cooper.

Fixaal was Isaack de Bruyne, secretaris Vincent Corthals.